

ไตรภูมิพระร่วง¹

ความสำคัญ ไตรภูมิพระร่วงมีชื่อเดิมว่า เตภูมิกถา หรือไตรภูมิกถา เป็นวรรณคดีเก่าแก่แต่ครั้งกรุงสุโขทัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งทางด้านความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องทำบาปจะตกนรก ทำบุญจะได้ขึ้นสวรรค์ อันเป็นการสอนพุทธศาสนาทางอ้อมให้คนละเว้นจากการทำความชั่ว หมั่นพากเพียรทำความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว นอกจากนี้ยังเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดความเข้าใจของคนสมัยก่อน ในเรื่องกำเนิดของสัตว์ยักษ์มาร มนุษย์ เทวดา พรหม และกำเนิดของสกลจักรวาล และยังได้ชี้ให้เห็นความจริงแท้ข้อหนึ่งตามหลักพุทธศาสนา คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ในโลก นอกจากพระนิพพานเพียงอย่างเดียวที่เที่ยงแท้แน่นอนและไม่ตาย ท้ายที่สุดไตรภูมิพระร่วงก็ได้ชี้แนะหนทางแห่งพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า

ประวัติ พระยาลีไททรงนิพนธ์ไตรภูมิกถาขึ้นตั้งแต่ครั้งที่ทรงครองเมืองศรีสัชนาลัยได้ 6 ปี (พ.ศ. 1889 ปีระกา) โดยทรงรวบรวมความรู้มาจากพระคัมภีร์ต่าง ๆ ของพุทธศาสนาประมาณ 32 คัมภีร์ ดังที่ได้ทรงอ้างชื่อไว้เป็นหลักฐานในบานแพนกเดิมและในตอนท้ายเรื่อง เป็นต้นว่า พระอรรถกถาฎีกาพระอภิธรรมवादาร์ พระอภิธรรมสังคห พระสุมังคลวิลาสินี พระอรรถกถาฎีกาพระวินัย พระธรรมบท พระธรรมชาตก พระชินาลังการ พระพุทธวงศ์ พระมิลินทปัญหา พระมหานิทาน พระโลกบัญญัติ และพระมหาภักดิ์ ด้วยเหตุนี้ไตรภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วงจึงมีลักษณะเป็นแหล่งรวมความรู้ความคิดของคนสมัยก่อนในเรื่องพุทธศาสนาและเรื่องของสกลจักรวาลอันน่าสนใจยิ่ง

จุดประสงค์ที่พระยาลีไททรงนิพนธ์ไตรภูมิกถาขึ้นนั้น เพื่อจะเทศนาพระอภิธรรมถวายแด่พระมารดา และเพื่อสั่งสอนประชาชนทั่ว ๆ ไป ดังข้อความในบานแพนกเดิมว่า

“มุนเฝ้าเพื่อใดสิ้น? เฝ้าเพื่อมีอรรถพระอภิธรรมและจะใคร่เทศนาแก่พระมารดาท่านอันหนึ่งเพื่อจำเรณูพระธรรมโสด”

อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ผู้ใดจะปรารถนาสวรรค์นิพพาน จงสดับนิพนธ์ไตรภูมิกถาด้วยทำนุก่ออรุณอย่าได้ประมาทสักอัน ดังนี้จึงจะได้พบพระศรีอารยไมตรีเจ้า เมื่อจะลงมาตรัสแก่สัพพัญญุตญาณในโลกนี้แล”

ต้นฉบับดั้งเดิมของไตรภูมิกถาจะเป็นอย่างไรไม่ปรากฏหลักฐาน มีแต่ฉบับคัดลอกเป็นหนังสือใบลาน จำนวน 10 ผูก ซึ่งพระมหาช่วย วัดปากน้ำ ชื่อวัดกลาง ได้จารไว้เป็นอักษรขอมเมื่อ พ.ศ. 2321 ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี หอพระสมุดวชิรญาณได้ต้นฉบับดังกล่าวนี้มาจากเมืองเพชรบุรีได้ถอดตัวอักษรขอมเป็นตัวอักษรไทย และพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455) โดยให้ชื่อว่า ไตรภูมิพระร่วง

¹ศึกษาจากฉบับตรวจสอบชำระใหม่ ซึ่งกรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในการประชุมสัมมนาเรื่องไตรภูมิพระร่วง ในโอกาสฉลอง 700 ปีลายสือไทย วันที่ 19-21 ธันวาคม 2526 ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ

เนื้อเรื่อง ไตรภูมิพระร่วงเริ่มต้นเรื่องด้วยการกล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายในแดนสาม คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ ซึ่งรวมเรียกว่า ไตรภูมิ

กามภูมิ เป็นแดนที่ข้งอยู่ด้วยกามตัณหา ยังมีความโลภ ความโกรธ ความหลง มีทั้งหมด 11 แดน ได้แก่ อบายภูมิ 4 หรือทุกคติภูมิอันเป็นแดนมีทุกข์ คือ แดนของสัตว์นรก เปรต อสุรกาย และเดรัจฉาน และสุคติภูมิอันเป็นแดนมีสุขอีก 7 แดน คือ แดนมนุษย์ และสวรรค์ 6 ชั้น ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป เรียกรวมว่า จกามาพจร

รูปภูมิ เป็นแดนมีสุขของพรหมมีรูป ซึ่งไม่มีเรื่องกามเข้าไปปน ได้แก่ พรหมโลก 16 ชั้น มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป แบ่งตามระดับฌานได้เป็นปฐมฌานภูมิ ทุตติยฌานภูมิ ตติยฌานภูมิ และจตุตถฌานภูมิ

อรุณภูมิ เป็นแดนของพรหมไม่มีรูป มีแต่จิต มี 4 แดน มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป สัตว์ที่เกิดขอมไปเกิดในแดนใดแดนหนึ่งที่กล่าวมานี้ คือ กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 จึงผสมภูมิทั้งหลายนี้ได้ 31 จึงชื่อว่า ไตรภูมิ นั่นเอง

ต่อมา กล่าวถึงการเกิดของสัตว์ในภูมิต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า การปฏิสนธิ (แปลว่า ต่อกัน คือ ตายแล้วก็ไปเกิดต่อเนื่องกัน) มีด้วยกัน 4 อย่างคือ

1. อัณฑชโยนิ ได้แก่ สัตว์ที่เกิดจากไข่ เช่น งู ไก่ นก ปลา
2. ชลามพชโยนิ ได้แก่ สัตว์ที่เกิดจากมดลูกและมีสายรกต่อหุ้ม เช่น ช้าง ม้า วัว
3. ลังเสทชโยนิ ได้แก่ สัตว์ที่เกิดจากไข่ไม่มี ละอองดอกบัว หล้าเนา เนื้อเนา และเหงื่อไคล เช่น หนอน แมลง บั๊ง รัน ยุง

สัตว์ทั้ง 3 ประเภทนี้จะค่อย ๆ เจริญเติบโตและใหญ่ขึ้นตามลำดับ

4. อุปปาติกโยนิ ได้แก่ สัตว์ที่เกิดขึ้นมาทีโตใหญ่เต็มที่เลยทีเดียว เช่น เทวดา พรหม และสัตว์ในนรก

เมื่อกล่าวเรื่องการปฏิสนธิแล้ว ก็ได้กล่าวถึงพันโดยลำดับถึงภูมิต่าง ๆ เริ่มแต่ันรกภูมิไปจนถึงพรหมโลก โดยกล่าวถึงกำเนิด สาเหตุของการถือกำเนิด และลักษณะความเป็นอยู่ของสัตว์ ยักษ์มาร มนุษย์ เทวดา หรือพรหม ในภูมินั้น ๆ ตลอดจนบรรยายให้เห็นถึงลักษณะทาง ภูมิศาสตร์ของแต่ละภูมิอีกด้วย บางตอนมีการเล่านิทานแทรกเพื่อสั่งสอนให้เห็นถึงผลดีของการ ทำบุญ และผลร้ายของการทำบาป ดังเช่นนิทานเรื่องไซดิกเศรษฐี และเรื่องนางอัมพปาลีกา เป็นต้น สารค่าสอนต่าง ๆ ที่บรรยายไว้ในแต่ละภูมิเป็นการสอนให้คนรู้จักบาปบุญ ให้ละเว้นจากบาป จะได้ไม่ต้องไปรับทุกข์ทรมานในนรก หรือไปเกิดเป็นเปรต ให้หมั่นสร้างแต่บุญกุศลจะได้ไปเกิดในสวรรค์ ในที่ซึ่งดีกว่าได้รับแต่ความสุขสบาย และให้หมั่นกระทำสมาธิภาวนาเจริญ กรรมฐานจะได้ไปเกิดในพรหมโลก

ต่อจากนั้นได้บรรยายถึงแผนที่สกลจักรวาลอันมีโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ และโลกอื่น ๆ ตลอดจนเวลาและฤดูกาล เรื่องป่าหิมพานต์ เป็นต้น แล้วจึงได้กล่าวถึงโลกในสกลจักรวาลถึงแก่ความประลัยคือ ถูกทำลายด้วยไฟ น้ำ และลม และเกิดมีขึ้นอีกได้อย่างไร ในที่สุดตอนจบกล่าวถึงพระนิพพานและหนทางไปสู่พระนิพพานอันเป็นอุดมคติของพุทธศาสนิกชน

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงภุมิต่าง ๆ ในรายละเอียด

นรกภูมิ

สัตว์ที่เกิดในนรกภูมินั้นมีการปฏิสนธิแบบอุปปาติกโยนิ ผู้ที่เกิดในจตุรบาบ (อบายภูมิ 4) นั้น เพราะใจเขาร้ายและกระทำบาปด้วยใจร้าย 12 ประการ ดังนี้

1. ใจไม่รู้ว่าจะบาป และกระทำบาปด้วยใจกล้าและยินดี
2. ใจไม่รู้ว่าจะบาป และยินดีกระทำบาปนั้นเพราะมีผู้ชักชวน
3. ใจรู้ว่าบาป และกระทำบาปเองด้วยใจกล้าและยินดี
4. ใจรู้ว่าบาป และยินดีกระทำบาปเพราะมีผู้ชักชวน
5. ใจไม่รู้ว่าจะบาป และกระทำบาปเองด้วยใจเป็นกลาง ไม่ยินดียินร้าย
6. ใจไม่รู้ว่าจะบาป และกระทำบาปเพราะมีผู้ชักชวนให้กระทำด้วยใจร้ายและใจเป็นกลาง
7. ใจรู้ว่าบาป และกระทำเองด้วยใจเป็นกลาง
8. ใจรู้ว่าบาป มีผู้ชักชวนและกระทำด้วยใจเป็นกลาง
9. ใจมีความโกรธซึ่งเคียด และกระทำบาปด้วยใจกล้าแข็งและใจร้าย
10. ใจมีความโกรธซึ่งเคียด กระทำบาปเพราะมีผู้ชักชวน
11. ใจไม่เชื่อบุญบาป และกระทำบาปด้วยใจเป็นกลาง
12. ใจมีความฟุ้งซ่าน และกระทำบาปด้วยใจเป็นกลาง

สาเหตุที่ทำให้คนทำบาปและมีใจร้าย มี 3 ประการ คือ โลโมเหตุ โทโสเหตุ และโมโหเหตุ หรือความโลภ ความโกรธ ความหลงนั่นเอง การกระทำบาปนั้นอาจกล่าวได้ว่ามี 10 ประการ ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

1. กระทำบาปทางกาย 3 ประการ ได้แก่ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ทำชู้
2. กระทำบาปทางวาจา 4 ประการ ได้แก่ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเหลวไหล
3. กระทำบาปทางใจ 3 ประการ ได้แก่ หลงผิด พยาบาท ปองร้าย

เมืองนรกนั้นมีนรกใหญ่อยู่ 8 ชุมซ้อนกันอยู่ใต้ดินลึกลงไปเรียงตามลำดับจากสูงไปหาต่ำ ได้ดังนี้คือ สัญชีพนรก กาฬสูตตนรก สังฆานรก โรรวนรก มหาโรรวนรก ตาปนรก มหาตาปนรก มหาวิจีนรก (ที่เรียกกันว่า นรกอเวจี) นอกจากนรกใหญ่แล้วยังมีนรกบ่าวและนรกเล็ก ๆ อีกมากมายนับไม่ถ้วน กำแพงเมืองนรกนั้นเป็นเหล็กแดงลุกเป็นไฟอยู่เสมอ ฝาปิดเบื้องบนก็เป็นเหล็กแดง พื้นล่างก็เป็นเหล็กแดงลุกเป็นไฟอยู่เสมอเช่นกัน สัตว์นรกนั้นจะถูกไฟเผาไหม้ตัวอยู่ตลอดเวลา ดังที่ว่า “ไฟนรกนั้นนับมีดับเลยสักคาบแล้หม้อยู่รอดต่อสิ้นกัลป์แลกรรมบาปคนผู้นั้นหากไปเป็นไฟลุกในตัวคนนั้น เป็นพื้นลุกเอง ไฟนั้นไหม้บมีแล้วสักคาบเพื่อดังนั้น”

พระยายมราชซึ่งเป็นใหญ่ในเมืองนรกนั้นเป็นผู้พิจารณาตัดสินว่าผู้ใดจะได้ขึ้นสวรรค์หรือตกนรกตามบุญและบาปที่ได้กระทำไว้ ผู้ใดกระทำบุญเอาไว้ เทวดาก็จะตราบัญชีลงในแผ่นทองสุก ถ้ากระทำบาปเอาไว้ เทวดาก็จะตราบัญชีลงในแผ่นหนังหมา ผู้ใดกระทำบุญมากกว่ากระทำบาปจะได้ขึ้นสวรรค์ก่อนแล้วจึงตกนรกภายหลัง ส่วนผู้ที่กระทำบาปมากกว่ากระทำบุญก็จะตกนรกก่อนแล้วจึงได้เสวยบุญในสวรรค์ภายหลัง หากกระทำทั้งบุญและบาปเสมอกัน ก็จะได้เป็นนยบาล 15 วัน มีสมบัติทิพย์เหมือนเทวดา และตกนรกรับทุกข์ 15 วัน สลับกันไปจนกว่าจะสิ้นบาป (1 วันในนรกนานมากนับเป็นหลายล้านปีในเมืองมนุษย์)

ความชั่วที่ทำให้คนไปเกิดในนรกใหญ่ 8 ชุม ได้แก่

1. ไม่รู้จักบาปบุญและคุณของพระรัตนตรัย
2. ตระหนี่ทรัพย์ ไม่ให้ทาน และห้ามผู้อื่นทำทาน
3. ไม่รักพี่รักน้องของตน ไม่มีความกรุณา และฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
4. ลักทรัพย์ของผู้อื่น
5. เป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น

6. เจรจาเหลวไหล กล่าวร้ายส่อเสียดเบียดเบียนผู้อื่น กล่าวถ้อยคำสบประมาท และหยาบคายต่อผู้อื่นให้ได้รับความเจ็บอาย และกล่าวถ้อยคำมุสา

7. ดื่มสุราเมามาย
8. ไม่ยำเกรงผู้เฒ่าผู้แก่ สมณพราหมณาจารย์

ความชั่วอย่างอื่นนอกจากที่กล่าวมานี้ทำให้คนไปเกิดในนรกบ่าว 16 ชุม ซึ่งอยู่ล้อมรอบสัญชีพนรก มีดังนี้

1. ผู้ที่ชอบทำร้ายหรือชิงเอาทรัพย์สินของผู้อื่นโดยใช้กำลัง ตายไปเกิดในนรกชื่อว่า **เวตรณี** ถูกทรมานด้วยอาวุธต่าง ๆ แล้วลงไปสู่แม่น้ำชื่อ **เวตรณี** ถูกเหล็กแดงเผาไหม้ ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

“ยมพะบาลอันอยู่เวตรณีนรานั้นเทียรย้อมถือไม้ ค้อน มีดพร้า หอก ดาบ หลาว แลน เครื่องช้าเครื่องแทง เครื่องยิงเครื่องตีทั้งหลายฝูงนั้นเทียรย้อมเหล็กแดง แลมีเปลวพุ่งขึ้นไปดัง ไฟไหม้ฟ้า นั้น ลูกดั่งนั้นบีมวย ฝูงยมพะบาลจึงถือเครื่องฟุ้งเครื่องแทงฝูงนั้นไล่ฟุ้งไล่แทงไล่ตี ฝูงคนนรกด้วยสิ่งดั่งนั้น เขาก็เจ็บปวดเวทนานักหนา อตหนบมิได้เลย ในนรานั้นมีแม่น้ำใหญ่ อันชื่อว่าเวตรณี แลน้ำนั้นเค็มนักหนา ครั้นว่าเขาแล่นหนีไป แม่น้ำนั้นมีลำหวาย เครือหวายพานไปมามีหนามอันใหญ่เท่าจอบเทียรย้อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกทุกเมื่อ แล่นลงน้ำช่องหนามหวาย แลตนขาดดั่งท่านเอาไม้ตรุดอันคมแลแสร์งมาตัดทุกแห่ง.....ตนเขานั้นขาดหัววันทุกแห่ง เมื่อ ขวากนั้นยกตนเขาอยู่ดั่งท่านเสียบปลานั้นแล บัดเดียวหนึ่งเป็นไฟไหม้ขวากเหล็กนั้นลุกขึ้น ไฟไหม้ตนเขาอยู่หึ่งนานนักแล ตนเขานั้นลุกเนาเยื่อโยปลิ้น.....”

2. ผู้ที่ดำว้สมณพราหมณ์ผู้มีศีล ตลอดจนพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ตายไปเกิดใน **สนุขนรก** ถูกฆมานรก 5 ชนิดขบกัด ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

“ในสนุขนรานั้นมีหมา 5 จำพวก หมาจำพวกหนึ่งนั้นขาว หมาจำพวกหนึ่งนั้นแดง หมาจำพวกหนึ่งนั้นดำ หมาจำพวกหนึ่งนั้นเหลือง หมาฝูงนั้นใหญ่เท่าช้างสาร ทุกตัว ฝูงแร้งแลก้านอยู่ในนรานั้นใหญ่เท่าเกียนใหญ่ทุก ๆ ตัว ปากแร้งแลปากกาแลเล็บตีน นั้นเทียรย้อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกอยู่บมิได้เหือดสักคาบ แร้งแลก้าหมาฝูงนั้น เทียรย้อมจิก แหกหัวอกย้อมขบย้อมตอดคนทั้งหลายผู้อยู่ในนรานั้น แลบาปกรรมของเขานั้นบมิให้ตาย แล ให้เขาทนเจ็บปวดสาหัส ทนทุกขเวทนานั้นประมาณอยู่ในนรกอันชื่อว่าสนุขนรานั้นแล”

3. ผู้ที่กล่าวให้ร้ายแก่ผู้มีศีลซึ่งมิได้ให้ร้ายแก่ตน กล่าวร้ายให้ท่านเจ็บอาย ตายไปเกิดใน **สไซตินิก** ถูกลงโทษด้วยค้อนเหล็กแดงลุกเป็นไฟทุบตีจนกว่าจะสิ้นกรรม ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

“แลฝูงยมพะบาลถือค้อนเหล็กแดงอันใหญ่เท่าลำตาลไล่ตีฝูงคนนรานั้น ฝูงคนนรานั้น แล่นไปบนแผ่นเหล็กแดงลุกเป็นไฟแรงไหม้ตี้นเขา แลร้อนเวทนานักหนา แลฝูงยมพะบาลไล่ตี คนนรานั้น เนื้อแลตนเขานั้นก็แหลกเป็นกัสมะปลิ้น บัดเดียวไส้ก็เกิดเป็นตนเขาคืนมาดั่งเดี๋ยวนั้นเล่า เพราะว่าบาปกรรมแห่งเขาไปมีสิ้นตราบใด แลทนเวทนาไปในนรกอันชื่อว่า สไซตินิก ตราบนั้นแล”

4. ผู้ที่หลอกลวงผู้อื่นให้บริจาคทรัพย์ทำบุญ แล้วกลับเอาทรัพย์ไปใช้เป็นประโยชน์ส่วนตัว ตายไปเกิดใน **อังกการาสุนรก** ถูกยมบาลไล่ต้อนพันแห่งด้วยอาวุธอันลุกเป็นเปลวไฟให้ตกลงไปใน หลุมถ่านไฟแดงและถูกรดศีรษะด้วยถ่านไฟแดงจนกว่าจะสิ้นกรรม

5. ผู้ที่ตีสมณพราหมณ์ผู้มีศีล ตายไปเกิดใน **โลกกมุภินรก** ถูกยมบาลจับโยนลงในหม้อเหล็กแดง ได้รับทุกขเวทนาจนกว่าจะสิ้นกรรม

6. ผู้ที่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ตายไปเกิดใน**อโยทกนรก** ถูกยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงอันลुकเป็นไฟรัดคอให้ขาด แล้วเอาหัวลงไปทอดในหม้อเหล็กแดง

7. ผู้ที่เอาข้าวลีบหรือแกลบหรือฟางปลอมปนกับข้าวเปลือกพรางขายให้ผู้อื่น ตายไปเกิดใน**กฤษปาสนรก** ถูกลงโทษให้ลงไปในแม่น้ำซึ่งลुकเป็นไฟ เมื่ออยากอาหารก็ได้กินข้าวลีบและแกลบที่ลुकเป็นไฟ

8. ผู้ที่ลักทรัพย์สินของผู้อื่น หรือกล่าวให้ร้ายผู้อื่นว่าเป็นโจร หรือหลอกหลวงเอาทรัพย์ของผู้อื่น ตายไปเกิดใน**สัตติทนรก** ถูกยมบาลเอาหอกชนักไล่แทงไล่ฟุงจนร่างแหลก “ดุจดั่งใบตองแห้งอันทานเอามาสับให้แหลกนั้น”

9. ผู้ที่ฆ่าปลาและหามาขายในตลาด ตายไปเกิดใน**พิลสนรก** ถูกยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงคล้องคอลากไปทอดลงบนแผ่นเหล็ก แล้วแทงด้วยหอกชนักแล้วจึงแลเอาเนื้อออกเรียงขาย “ตั้งท่านเรียงชิ้นเนื้อปลาขายกลางตลาดนั้นแล”

10. ผู้ใดเป็นข้าราชการเรียกเก็บส่วยอากรจากราษฎรมากกว่ากำหนด กล่าวให้ร้าย ทบตีตลอดจนฆ่าผู้ที่รักตน ตายไปเกิดใน**โปรธานมิพฺพนรก** ถูกลงโทษให้อยู่ในแม่น้ำซึ่งเต็มไปด้วยอาวมและต้องกินอาวมนั้นต่างข้าวต่างน้ำทุกวัน

11. ผู้ที่ทำร้ายพ่อแม่ พระสงฆ์ ผู้มีคุณ และผู้มีศีล ตายไปเกิดใน**โลหิตปฺพพนรก** ถูกลงโทษให้อยู่ในแม่น้ำซึ่งเต็มไปด้วยเลือดและหนอง ต้องกินเลือดและหนองนั้น เมื่อเลือดและหนองตกถึงท้องก็กลายเป็นไฟไหม้ฟุ้งออกทางทวารหนัก

12. ผู้ใดเจรจาซื้อสิ่งของของผู้อื่นแล้วโกหกว่าจะให้เงิน และทำอุบายล่อลวงเอาทรัพย์สินท่านด้วยตาชั่งหรือทะนาน แล้วโกงเอาสิ่งของเขาโดยไม่ได้ให้เงินแก่เขา ตายไปเกิดใน**โลหพพิสนรก** ถูกยมบาลเอาคีมดึงลิ้นออกมาเกี่ยวด้วยเบ็ดซึ่งเป็นเหล็กแดงลुकเป็นไฟใหญ่เท่าลำตาล และถูกลากไปผลักไปเหนือแผ่นเหล็กแดง ถูกเอือหนั่งเอามาซึ่งเหมือนชิงหนั่งว้าว เจ็บจนอาเจียนเป็นขี้เป็นเลือด

13. ผู้ชายเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น หรือผู้หญิงมีชู้ ตายไปเกิดใน**สังฆาฏนรก** ถูกยมบาลเอาหอกแทงตัวจนขาดวินและถูกฝังจมในแผ่นเหล็กแดงลुकเป็นไฟครึ่งตัว แล้วมีภูเขาเหล็กแดงลुकเป็นไฟกลิ้งมาทับที่ตัวเขาทั้งสองข้าง “หนีบตนเขาดั่งท่านหนีบอ้อยนั้นเป็นหลายคาบนักแล”

14. ผู้ชายที่เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ตายไปเกิดใน**อวังสิรนรก** ถูกยมบาลจับ 2 เท้าหย่อนหัวลงไปในขุมนรกแล้วเอาค้อนเหล็กแดงตีจนย่อยยับ

15. ผู้ชายที่เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น หรือผู้หญิงมีชู้ ตายไปเกิดในนรกชื่อ **โลหิมพลินรก** ถูกลงโทษให้ปีนต้นงิ้ว ได้รับทุกข์ทรมานมาก ดังที่ได้พรรณนาไว้ว่า

“นรกนั้นมีป่างิ้วป่าหนึ่งหลายต้นนักแล ต้นงิ้วนั้นสูงได้แลต้นแลโยชน์ แลหนามงิ้วนั้นเกี่ยวล้อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลुकอยู่ แลหนามงิ้วนั้นยาวได้ 16 นิ้วมือ เป็นเปลวไฟลुकอยู่”

ก่อนจะรู้ดับลักคาบแล ในนรกนั้นเที่ยวยอมผู้หญิงผู้ชายหลาย แลคนฝูงนั้นเขารักใคร่กัน
ตั้งกล่าวมาดุจก่อนนั้นแล ลางคาบผู้หญิงอยู่บนปลายงิ้ว ผู้ชายอยู่ภายต่ำ ฝูงยมพะบาลก็เอา
หอกดาบหลาวแหลนอันคมเที่ยวยอมเหล็กแดงแทงตี้นผู้ชายจำให้ขึ้นไปหาผู้หญิงว่า ผู้ที่อยู่บน
ปลายงิ้วโพน เร็ว อาย่อย แลฝูงผู้ชายนั้นหนเจ็บมิได้ จึงปีนขึ้นไปบนต้นงิ้วนั้น ครั้นว่าขึ้นไปไล่
หนามงิ้วนั้นบาดทั่วตนเขาขาดทุกแห่ง แล้วเป็นเปลวไฟไหม้ตนเขา เขาอดบมิได้จึงบ้ายหัวลงมา
ฝูงยมพะบาลก็เอาหอกแทงเข้าเล่าร้องว่า สูเร้งขึ้นไปหาผู้ที่อยู่บนปลายงิ้วโพน สูจะลงมาเยาะไต่เล่า
เขาอดเจ็บมิได้ เขาเถียงยมพะบาลมิได้ เขาจึงปีนขึ้นไปแลหนามงิ้วบาดทั่วทั้งตัวเขา เขาเจ็บ
ปวดหนักหนาดังใจเขาจะขาดตายแล เขากลับฝูงยมพะบาล เขาจึงปีนขึ้นไปถึงปลายงิ้วนั้น ครั้น
จะใกล้ถึงผู้หญิงนั้นได้ ก็แลเห็นผู้หญิงนั้นกลับลงมาอยู่ภายต่ำเล่า ยมพะบาลหมู่หนึ่งแทงตี้นผู้
หญิงให้ขึ้นไปหาผู้ชายผู้เป็นชู้ว่า สูเร้งขึ้นไปหาผู้ผู้อยู่บนปลายงิ้วนั้นเล่า เมื่อเขาขึ้นเขาลงหา
กันอยู่ดังนั้น เขามิได้พบกัน ยมพะบาลจับผู้หญิงผู้ชายจำให้ขึ้นไปให้ลงหากันดังนั้น หลาย
คาบหลายคราลำบากนักหนาแล”

จะเห็นได้ว่า ชายที่เป็นชู้ หรือหญิงที่มีชู้ นั้น ตายไปจะต้องตกนรกขุมใดขุมหนึ่งใน 3 ขุม
นี้ คือ สังฆานรก อังสัรนรก และโลหสิมพลินรก สำหรับชื่อโลหสิมพลินั้นอาจจะไม่รู้จักกัน
ทั่วไป แต่ถ้าพูดว่า “ปีนต้นงิ้ว” ก็จะเข้าใจได้ทันทีว่าหมายถึงนรกเป็นที่ลงโทษคนที่ เป็นชู้กัน

16. ผู้ที่มีมิฉจาทิฐิ ไม่รู้จักบุญ ทำแต่บาป ตายไปจะต้องตกนรกชื่อ **มิฉจาทิฐิ** ได้รับ
ทุกข์ทรมานหนักยิ่งกว่านรกทั้งหลายที่กล่าวมาแล้ว จะถูกยมบาลเอาอาวุธที่ลุกเป็นไฟทิ่มแทง
ฆ่าฟันให้เจ็บปวดอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้ยังมีนรกพิเศษเรียกว่า **โลกันตนรก** อยู่นอกกำแพงจักรวาล มีลักษณะเป็นปล่อง
อยู่ระหว่าง 3 จักรวาล มีตสนิเพราะแสงอาทิตย์ส่องไม่ถึง จะมีแสงสว่างชั่วแวบเดียวก็ต่อเมื่อ
พระโพธิสัตว์ลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์พระมารดา หรือเมื่อพระพุทธรูปประดิษฐาน ตรีสรู ตรีส
เทศนาพระธรรมจักร หรือเสด็จปรินิพพานเท่านั้น บาปที่ทำให้คนต้องไปตกนรกขุมนี้ก็คือ ทำ
ร้ายพ่อแม่ สมณพราหมณาจารย์ และยุยงให้พระสงฆ์แตกกัน สัตว์ในโลกันตนรกนี้มีลักษณะ
ดั่งค่างควาตัวใหญ่เกาะที่กำแพงจักรวาล เวลาหิวก็จะจับกันกิน เมื่อพลาดตกลงไปในน้ำซึ่งเย็น
จัด ตัวก็จะเปื่อยแหลกและตายทันที แล้วก็กลับกลายเป็นตัวขึ้นมาอีก ต้องทนทุกข์เวทนาอยู่
อย่างนั้นชั่วพุทธรันดรกาลป์หนึ่ง

จะเห็นได้ว่า ภาพของนรกที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน
อย่างแสนสาหัสของคนนรก (หรือสัตว์นรก) หรือผู้ที่ประพฤติผิดต่าง ๆ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์
ภาพของนรกเต็มไปด้วยเปลวไฟ และอาวุธต่าง ๆ ที่ยมบาลใช้ทรมานคนนรกก็ร้อนจนเป็นเหล็กแดง
ทุกสิ่งทุกอย่างในนรกเป็นไฟทั้งสิ้น ภาพต่าง ๆ เหล่านี้สร้างความรู้สึกหวาดกลัวขึ้นในจิตใจผู้อ่านได้
ซึ่งนับได้ว่ามีผลในทางสั่งสอนจริยธรรม ให้คนกลัวบาป ไม่กล้ากระทำความผิดเพราะเมื่อตายไป
อาจต้องไปทนทุกข์ทรมานในแดนนรกก็ได้

ดิรัจฉานภูมิ

ดิรัจฉานภูมิเป็นแดนของสัตว์เดรัจฉานซึ่งปฏิสนธิได้ทั้ง 4 แบบ สัตว์เดรัจฉานเวลาเดินจะคว่ำอกลงเบื้องล่าง มีกิเลสตัณหาง่าย กินอาหารง่าย และตายง่าย อยุ่ในที่ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า ผุ่งดิรัจฉานย่อมพลันด้วยกามสัญญา อาหารสัญญา และมรณสัญญา สัตว์เดรัจฉานไม่มีธรรมสัญญาเหมือนอย่างมนุษย์ คือ ไม่รู้จักบุญ บาป ไม่รู้จักเลี้ยงชีวิตด้วยการทำมาค้าขาย หรือทำไรไถนา ตายไปก็จะไปสู่อบายภูมิทั้งสิ้น

ไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงสัตว์เดรัจฉานที่เป็นใหญ่หรือที่มีกำลังอำนาจมากไว้ดังนี้

ราชสีห์ มี 4 ชนิด ได้แก่

1. ตินสีห์ ตัวหม่นดั่งปีกนกเขา กินหญ้าเป็นอาหาร
2. กาลสีห์ ตัวดำดั่งวัวดำ กินหญ้าเป็นอาหาร
3. บัณฑุรสีห์ ตัวเหลืองเหมือนดั่งใบไม้ กินเนื้อเป็นอาหาร
4. ไกรสรสีห์ ปาก ท้อง หลัง และปลายเท้าแดง ตัวขาวดั่งหอยสังข์ งามสง่า ร้องเสียงดังไปไกลถึง 3 โยชน์ สัตว์อื่น ๆ ได้ยินเสียงไกรสรสีห์จะตกใจแล้วหนีไปสิ้น

ช้างแก้ว มี 10 ตระกูล เรียกชื่อต่าง ๆ กัน แต่ที่รู้จักกันดีก็คือ ตระกูลจันทันต์ อาศัยอยู่ในคูหาทอง

ปลาใหญ่ มี 7 ตัวคือ ติมิ ติงมิงคล ติมิรปิงคล อานนท์ ติมินทะ อัชฌนาโรหะ และมหาตมิระ ลำตัวยาวมากตั้งแต่ 200 โยชน์ ถึง 1000 โยชน์ ปลาตมิรปิงคลเมื่อเคลื่อนไหวจะทำให้เกิดฟองคลื่นในมหาสมุทรไกลถึง 800 โยชน์

พญาครุฑ เป็นสัตว์เดรัจฉานที่มีความเป็นอยู่ดังเทวดาในสวรรค์ มีฤทธิ์เดชเนรมิตกายได้เป็นใหญ่ในหมู่พวกนก พญาครุฑและบริวารอาศัยอยู่บนต้นจิวซึ่งขึ้นเรียงรายรอบสระใหญ่ที่มีชื่อว่าสิมพลิสระ บริเวณเชิงเขาพระสุเมรุ พญาครุฑนั้นมีลักษณะใหญ่โตถึง 150 โยชน์ มีกำลังมาก จับนาคกินเป็นอาหาร

นาค เป็นสัตว์ที่มีอยู่ทั้งในน้ำและบนบก สามารถเนรมิตกายเป็นสัตว์อะไรก็ได้ หรือเนรมิตกายเป็นเทวดา เทพธิดาก็ได้ ที่อยู่ของนาคเรียกว่า นาคพิภพ เป็นแผ่นดินขาวงามดั่งแผ่นเงินยวง มีสระใหญ่ ๆ หลายแห่งเป็นที่อยู่ที่เล่นของนาค มีปราสาทแก้ว เงิน ทอง งดงามยิ่งเมืองของนาคราชนั้นกล่าวไว้ว่าอยู่ใต้เขาพระหิมพานต์ งามดั่งไตรตรึงษ์ของพระอินทร์

ราชหงส์ มีปราสาทอยู่ในคูหาทองคำในเขาศิขณภูฏ

สัตว์เดรัจฉานนั้นนอกจากเป็นอาหารของสัตว์ด้วยกันเองแล้ว ยังเป็นอาหารของคนและถูกคนนำมาใช้งานให้ได้รับทุกข์ทรมานอีกด้วย ดิรัจฉานภูมิจึงเป็นแดนมีทุกข์อีกแดนหนึ่ง อย่างไรก็ตามในดิรัจฉานภูมินี้มิได้กล่าวไว้ว่า บุคคลกระทำความชั่วอย่างไร จึงต้องไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน

เปรตภูมิ

เปรตภูมิ เป็นแดนของพวกเปรต เปรตปฏิสนธิได้ทั้ง 4 แบบ มีทั้งพวกที่อยู่ในน้ำ บนยอดเขา และพวกที่อยู่กลางเขา เปรตบางพวกมีความเป็นอยู่ดีเหมือนเทวดา คือมีวิมานทิพย์ บางพวกมีพาหนะท่องเที่ยวไปตามอำเภอใจและมีอายุยืน บางพวกเป็นเปรตเฉพาะเวลาข้างขึ้น เป็นเทวดาข้างแรม บางพวกเป็นเปรตตอนข้างแรม และเป็นเทวดาตอนข้างขึ้น

ลักษณะของเปรตบางพวกน่าเกลียด และน่าเวทนามาก ต้องทุกข์ทรมานเพราะอดข้าว อดน้ำดังที่ได้กล่าวพรรณนาไว้ว่า

“เปรตกลางจำพวกตัวเขาใหญ่ปากเขาน้อยเท่ารูเข็มนั้นก็มิ เปรตกลางจำพวกผอมนักหนาเพื่อหาอาหารจะกินบมิได้ แม้ว่าจะขอเอาเนื้อน้อยหนึ่งก็ดี เลือดหยาดหนึ่งก็ดีบมิได้เลย เท่าว่ามีแต่กระดูกแลหนังพอกกระดูกภายนอกอยู่ไล่ หนึ่งท้องถิ่นเที่ยวติดกระดูกสันหลัง แลตานั้นลึกลงดังแสงสว่างก็เสีย ผมเขานั้นหยั่งรุ่มร่ายลงมาปกปากเขา มาตราว่าผ้าร้ายน้อยหนึ่งก็ดีแลจะมีปกกายเขานั้นก็หาบมิได้เลย เทียรยอมเปลือยอยู่ชั่วตน ตัวเขานั้นเหม็นสาบพึงเกลียดนักหนาแลเขานั้นเทียรยอมเดือดเนื้อร้อนใจเขาแลเขาร้องไห้ครางอยู่ทุกเมื่อแล เพราะว่าเขาอยากอาหารนักหนาแล.....”

เปรตพวกนั้นนอกจากจะอดข้าวอดน้ำแล้วยังถูกทรมานให้ต้องกินสิ่งโสโครกเน่าเหม็นและกินเนื้อหนังของตนเอง คนที่ตายไปเป็นเปรตนั้น เพราะกระทำความบาปต่าง ๆ ไว้ สรุปได้ดังนี้

1. ริษยาคนมั่งมี ดูถูกคนยากไร้
2. ล้อลวงเอาทรัพย์สินผู้อื่นมาเป็นของตน
3. ตระหนี่ ไม่ยอมให้ทาน และยังห้ามปรามผู้อื่นไม่ให้ทำทานด้วย
4. ฉ้อโกงเอาทรัพย์สินของสงฆ์มาไว้เป็นของตน
5. กล่าวขวิญญูครูบาอาจารย์และพระสงฆ์ (คงหมายถึงตีเตียนคำว่า)
6. ตีเตียนและยุยงให้พระสงฆ์ผิดใจกัน
7. ให้ยาแก่หญิงมีครรภ์กินเพื่อให้แท้งลูก
8. โกรธเคืองและแข่งด่าสามีที่ทำบุญแก่พระสงฆ์
9. ปลอมปนข้าวลีบในข้าวดีแล้วหลอกขาย
10. ทำร้ายทุบตีพ่อแม่
11. ไม่ยอมให้ข้าวเป็นทาน โดยโกหกว่าหาข้าวไม่ได้ และยังสบถอีกว่าไม่ได้โกหก
12. ลักเนื้อของผู้อื่นมากิน แล้วปฏิเสธและยังสบถว่าไม่ได้ลัก
13. กลางวันเป็นพรานล่าเนื้อ กลางคืนจำศีล
14. เป็นนายเมืองตัดสินความไม่เที่ยงธรรมและชอบกินสินจ้าง

15. ถวายภัตตาหารพระสงฆ์ด้วยของเหลือเดน
16. ถวายภัตตาหารพระสงฆ์ด้วยเนื้อสัตว์ทั้งที่มีเล็บและไม่มีเล็บ
17. ด่าและสบประมาทพระสงฆ์ กล่าวเท็จต่อพระสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่
18. ช่มเหลงคนเข็ญใจ
19. เฆพาทำให้สัตว์ถูกไฟไหม้ตาย

อสุรกายภูมิ

อสุรกายภูมิเป็นแดนของพวกอสูรหรืออสุรกาย ซึ่งปฏิสนธิได้ทั้ง 4 แบบ พวกนี้รูปร่างน่าเกลียด บางพวกผอมบางไม่มีเลือดเนื้อราวกับใบไม้แห้ง มีแต่ความทุกข์ยาก บางพวกท้องยานปากใหญ่ หลังหัก จมูกเบี้ยว แต่มีบริวารราวกับพระอินทร์ ที่อยู่ของพวกอสูรหรืออสุรกายนั้นอยู่ใต้ดินใต้เขาพระสุเมรุลึกลงไปประมาณ 84,000 โยชน์ มีเมืองใหญ่ 4 เมือง ซึ่งดงามด้วยปราสาทราชมนต์เกียรติยศประดับประดาด้วยทองและแก้ว 7 ประการ เป็นเมืองของพระยาอสูร

ราหู เป็นพระยาอสูรตนหนึ่งซึ่งมีกำลังอำนาจแก่ล้ากว่าพระยาอสูรทั้งหลาย เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวยความงามของพระอาทิตย์และพระจันทร์ จึงมักจะแก่งแย่งทำให้รัศมีพระอาทิตย์และพระจันทร์เศร้าหมองที่เราเรียกว่า สุริยคราส หรือจันทรคราส ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

“กลางคาบราหูอัปปากออกเอาพระอาทิตย์แลพระจันทร์รับเข้าไปไว้ในปาก กลางคาบเอานิ้วมือบังไว้ กลางคาบเอาไว้ใต้คาง กลางคาบเอาไว้ใต้รักแร้ แลกระทำดั่งนั้นได้ อันวาระรัศมีพระอาทิตย์ก็ตีพระจันทร์ก็ตีเศร้าหมองบังมิดได้เลย แลคนทั้งหลายว่ามีสุริยคราส (แลจันทรคราส) แล”

แม้ว่าราหูจะมีอำนาจยิ่งใหญ่เพียงใดก็ยังไม่สามารถต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ราหูจะริบวางพระอาทิตย์และพระจันทร์ทันทีที่ได้ยินพุทธเจ้าให้ปล่อยพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นอิสระ

ในอสุรกายภูมิก็เช่นเดียวกับดิรัจฉานภูมิที่ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลทำความชั่วอย่างไรจึงจะไปเกิดเป็นอสูรหรืออสุรกาย

ภูมิทั้ง 4 ที่กล่าวมาแล้วนั้นอันได้แก่ นรกภูมิ ดิรัจฉานภูมิ เปรตภูมิ และอสุรกายภูมิ รวมเรียกว่า จตุรกายภูมิ หรือทุกคติภูมิ ได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องชาติหน้าว่าบุคคลจะต้องรับผลกรรมในชาติหน้านั้นเอง

มนุสสภูมิ

สัตว์ที่เกิดในมนุสสภูมินี้ ปฏิสนธิได้ทั้ง 4 แบบ แต่มักจะเกิดแบบชลาหมพสุโยนิมากกว่าแบบอื่น บุตรที่เกิดมานั้นแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ อภิชาติบุตร อนุชาติบุตร และอวชาติบุตร

อภิชาติบุตร หมายถึงบุตรที่เฉลียวฉลาดมีไหวพริบปัญญา รูปร่าง และมียศศักดิ์สูงยิ่งกว่าพ่อแม่

อนุชาติบุตร หมายถึงบุตรที่มีภูมิปัญญาและรูปร่างโฉมเสมอกับพ่อแม่

อวชาติบุตร หมายถึงบุตรที่ต่ำกว่าพ่อแม่ทุกประการ

นอกจากจะแบ่งมนุษย์โดยเปรียบเทียบกับพ่อแม่แล้ว ยังแบ่งมนุษย์ตามลักษณะการทำบุญทำบาปได้อีก 4 ประการคือ คนนรก คนเปรต คนตริจฉาน และคนมนุษย์ ซึ่งเท่ากับเป็นการแบ่งชั้นของบุคคลว่าแตกต่างกันด้วยการกระทำ ดังนี้

คนนรก หมายถึงคนที่ทำบาปฆ่าสัตว์ แล้วถูกตัดตีสินมือได้รับทุกขเวทนา จัดเป็นบุคคลชั้นต่ำสุดในสังคม

คนเปรต หมายถึงคนที่ไม่เคยทำบุญมาก่อน เกิดมาเป็นคนซึ่งใจยากไร้ รูปร่างไม่งดงาม จัดเป็นบุคคลชั้นที่ 2 คือไม่ทำความดี แต่ก็ไม่เบียดเบียนใคร

คนตริจฉาน หมายถึงคนที่ไม่รู้จักบุญและบาป ไม่มีความเมตตากรุณา ไม่รู้จักยาเกรงผู้ใหญ่ ไม่รู้จักปฏิบัติต่อพ่อแม่ครูอาจารย์ และไม่รู้จักรักพี่รักน้อง กระทำบาปอยู่เสมอ จัดเป็นบุคคลชั้นแล้วในสังคมแต่ยังไม่เลวเท่าคนนรก

คนมนุษย์ หมายถึงคนที่มีรู้จักบุญและบาป มีความเกรงกลัวและละอายต่อบาป มีเมตตา กรุณา รู้จักยาเกรงผู้ใหญ่ และรู้จักคุณของพระรัตนตรัย คนประเภทนี้ได้ชื่อว่า **มนุษย์ธรรม** เป็นบุคคลที่ดีที่สุดในสังคม

ที่อยู่ของมนุษย์คือทวีปทั้ง 4 ได้แก่ ชมพูทวีป บุรพวิเทหะ อุตตรกुरु และอมรโคยาน 3 ทวีปหลังเป็นทวีปในอุดมคติซึ่งผู้คนมีอายุยืนนานกว่าคนในชมพูทวีป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในอุตตรกुरुจะมีอายุยืนถึง 1,000 ปี ทั้งนี้เพราะคนเหล่านี้อยู่ในศีล 5 ไม่เคยกระทำความบาปใด ๆ เรื่องการกำหนดอายุของคนนี้แสดงความเชื่อที่ว่า คนที่ทำแต่กรรมดีจะอายุยืนกว่าคนที่ทำแต่กรรมชั่ว

ไตรภูมิพระร่วงได้บรรยายถึงแผ่นดินอุตตรกुरु ลักษณะผู้คนและสังคมนั้นเป็นอุดมคติของคนในอุตตรกुरुไว้อย่างน่าสนใจ ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

แผ่นดินอุตตรกुरु มีภูเขาทองล้อมรอบ พื้นดินราบเรียบ งดงามด้วยไม้นานาพรรณ แผ่กิ่งก้านสาขาร่มรื่น ต้นไม้เหล่านี้เป็นที่อยู่อาศัยของคนอุตตรกुरु เครื่องใช้ต่าง ๆ ในบ้านจะบังเกิดขึ้นมาเอง เป็นต้นว่า เสื้อ ฟูก หมอน บ้านบนต้นไม้จะงดงามราวกับปราสาท ในสระน้ำก็จะเต็มไปด้วยดอกบัวนานาพรรณ ส่งกลิ่นหอมอบอวลไปทั่ว

ลักษณะผู้คนและความเป็นอยู่ คนอุตตรกुरुมีใบหน้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมหรือ 4 มุม รูปร่างไม่สูงไม่ต่ำ ไม่อ้วนไม่ผอม ผู้หญิงทุกคนงามหมดและไม่รู้จักแก่เฒ่า งามดั่งสาวอายุ 16 ปี ส่วน

ผู้ชายก็เช่นกัน งามตั้งหนุ่มอายุ 20 ปีทุกคน คนอุตตรกรูไม่มีความกังวลในสิ่งใดเลย มีแต่ความ
สุขสบายไม่ต้องทำมาหากินสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่มีความเดือดร้อนใด ๆ แม้แต่ข้าวในนาาก็เกิดขึ้น
เองโดยไม่ต้องปลูก ข้าวชนิดพิเศษนี้เรียกว่า **สัตยชาติสาลี** เกิดเองและแตกรวงออกมาเป็น
ข้าวสารเลย เมื่อต้องการจะหุงข้าว ก็นำหม้อข้าวไปวางบนศิลาชื่อ **ไซติปาสาณ** แล้วจะเกิดเป็น
ไฟลุก และเมื่อข้าวสุกไฟก็จะดับเอง ซึ่งนับว่าสะดวกสบายมาก ส่วนอาหารอื่น ๆ หากต้องการ
สิ่งใดก็จะเกิดขึ้นมาเองเช่นกัน คนอุตตรกรูเมื่อกินข้าวสาลีนั้นแล้วจะไม่เจ็บป่วยเป็นอะไรทั้งสิ้น
เมื่อปรารถนาทรัพย์สิ่งใดก็จะนึกหาได้จากต้นกัลปพฤกษ์ มีชีวิตที่เป็นสุขสนุกสนานกับการ
ร้องรำทำเพลง ทุกคนไม่ถือว่าเสื้อผ้าเครื่องประดับต่าง ๆ เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง สามารถ
จะใช้ร่วมกันได้ จึงไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งใด ๆ ทั้งสิ้น

ชีวิตครอบครัว หนุ่มสาวชาวอุตตรกรูหากเกิดรักใคร่กันก็จะอยู่ด้วยกันโดยไม่ต้องมีพิธี
แต่งงาน แต่ว่าจะเสพเมถุนกันน้อยมาก มีอยู่ตอนหนึ่งกล่าวว่า

“เมื่อเขายังหนุ่มอยู่นั้นก็ดี เมื่อเขาจะแรกรักใคร่กันก็ดี เมื่อเขาแรกได้กันเป็นผิวเป็นเมีย
ก็ดีแล เขาอยู่ด้วยกัน แลเสพเมถุนไล่แต่ 7 วันนั้นแล พ้นกว่านั้นไป เขามีได้เสพด้วยเมถุนเลย
เขาอยู่เย็นเป็นสุขหนักหนาแล トラบเท่าสิ้นชนมาอายุเขา 1,000 ปีนั้น”

อีกตอนหนึ่งกล่าวไว้ทำนองเดียวกันว่า

“คนแห่งนั้นแต่บ่าวแต่สาวตราบเท่าถึงแก่ถึงแก่ เขาเสพเมถุนด้วยกัน 4 คาบไล่ ลางคาบ
เล่าคนนั้นแต่หนุ่มถึงแก่บ่าวมิได้เสพเมถุนเลยสักคาบ”

ผู้หญิงอุตตรกรูนั้น เวลาคลอดลูกจะไม่รู้สึกเจ็บแต่อย่างใด เมื่อคลอดแล้วจะไม่ให้ลูก
กินนมของตนและไม่ได้เลี้ยงลูกเอง ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

“เขาเอาลูกเขานั้นไปนอนหงายไว้ในริมหนทางที่คนทั้งหลายเดินไปมากล้ากลายนั้นแล แล
ที่นั้นมีหญิงอันอ่อนดั่งสาลี แลแม่นั้นมิได้อยู่ด้วยลูกอ่อนนั้นเลย แม่นั้นก็คืนไปยังที่อยู่ผู้ที่กิน
ของเขานั้นแล จึงผู้หญิงก็ดี ผู้ชายก็ดี คนทั้งหลายนั้นเดินไปเดินมากล้ากลาย ครั้นว่าแลเห็น
ลูกอ่อนนอนหงายอยู่ดั่งนั้น เทียรย้อมเอานิ้วมือเขาปอนเข้าไปในปากลูกอ่อนนั้น ด้วยบุญของ
ลูกอ่อนนั้น ก็บังเกิดเป็นน้ำนม ไหลออกมาแต่ปลายนิ้วมือเขาก็ไปในคอกลูกอ่อนนั้น หากเกิดเป็นข้าว
กล้วย อ้อย ของกิน บำเรอลูกอ่อนนั้นทุกวัน”

นี่ก็แสดงว่าแม่กับลูกไม่มีความผูกพันกัน เมื่อเด็กเติบโตขึ้นก็จะไปอยู่รวมกลุ่มกันโดย
เด็กผู้หญิงจะอยู่กลุ่มหนึ่ง เด็กผู้ชายจะอยู่อีกกลุ่มหนึ่ง อย่างไรก็ตามแม่กับลูกหรือพ่อกับลูกจะไม่
รักใคร่เป็นสามภรรยากันโดยเด็ดขาดเพราะคนอุตตรกรูเป็นผู้มีบุญนั่นเอง

เมื่อมีคนตายเขาจะไม่ทุกข์โศก เขาจะอาบน้ำศพและแต่งตัวศพแล้วนำศพไปไว้ในที่แจ้ง จาก
นั้นจะมีนกใหญ่ชนิดหนึ่งบินมาคาบเอาศพไป นกที่ว่าเป็นบางอาจารย์ว่าเป็นนกหัสดีลิงค์ บ้างก็ว่า
เป็นนกอินทรี บ้างก็ว่าเป็นนกกด คนอุตตรกรูนั้นตายแล้วยอมได้ขึ้นสวรรค์ ทั้งนี้เพราะดำรง
อยู่ในศีลทำนุตนเอง

พระญาจักรพรรดิราช ไตรภูมิพระร่วงได้บรรยายถึงบุญญาบารมีของพระญาจักรพรรดิราช ในชมพูทวีปไว้เพื่อแสดงให้เห็นว่า การเกิดมาเป็นพระญาจักรพรรดิราชผู้มียศศักดิ์อำนาจเป็น เจ้าโลกได้นั้นต้องเป็นผู้ที่เคยบำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ มาแล้วเป็นอันมากแม้ในปัจจุบันดังที่ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“คนผู้ใดที่ได้ทำบุญแต่ก่อน คือว่าได้ปฏิบัติบูชาแก่พระศรีรัตนตรัย แล้วรู้จักคุณพระพุทธิ เจ้า พระธรรมเจ้าแลพระสงฆ์เจ้า แลให้ทานรักษาศีลเมตตาทาน ครั้นตายก็เอาตนไปเกิดใน สวรรค์ ลางคาบเล่าได้เกิดเป็นท้าวเป็นพระญาผู้ใหญ่ และมีศักดิ์มียศบริวารเป็นอเนกอนันต์ได้ ได้ปราบท้าวทั้งจักรวาฬแล”

พระญาจักรพรรดิราชนั้นทรงเป็นที่เคารพยำเกรงของคนทั้งหลาย พระองค์ทรงคุณธรรมสูง ทรงสดับพระธรรมเทศนาและทรงศีลมิได้ขาด ในวันอุโบสถพระองค์จะทรงศีล 8 และพระราช ทานพระราชทรัพย์ให้เป็นทานแก่ผู้มาขอ หลังจากนั้นก็ทรงเจริญเมตตาทานด้วยอำนาจบุญ สมภารเหล่านี้พระองค์จึงทรงปราบได้ท้าวทั้งจักรวาล

พระญาจักรพรรดิราชทรงสั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรมเหมือนดังที่พระพุทธเจ้า ได้ทรง ปฏิบัติมา พระองค์ได้ทรงสั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายดังต่อไปนี้

1. จงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม
2. ตัดสินความด้วยความซื่อสัตย์ เทียงธรรม
3. ตั้งอยู่ในเบญจศีล
4. เรียกเก็บข้าวเปลือกจากชาวนา 1 ส่วนใน 10 ส่วนเข้าเป็นของหลวง
5. เลี้ยงดูทหารทั้งหลายอย่าให้ออดอยาก ใช้ทหารให้ทำงานแต่พอสมควร อย่าให้หนักเกินไป และไม่ควรรใช้คนเฒ่าคนแก่ทำงาน
6. เก็บส่วยจากราษฎรด้วยความชอบธรรมตามแบบโบราณ ไม่ควรเก็บเกินกำหนด
7. ให้พ่อค้ากู้เงินไปทำทุนค้าขายโดยไม่คิดดอกเบี้ย
8. ให้ทรัพย์สินแก่บรรดาลูกเมียข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย
9. เลี้ยงดูรักษาสมณพราหมณ์และนักปราชญ์ราชบัณฑิต และได้ถามท่านเหล่านั้นถึงข้อธรรมต่าง ๆ
10. ให้รางวัลแก่ผู้ที่ทำความดีความชอบ ทำประโยชน์แก่ท้าวพระญา

พระญามหาจักรพรรดิราชทรงมีแก้ว 7 ประการซึ่งเกิดด้วยบุญของพระองค์เท่านั้น ได้แก่ กงจักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และลูกแก้ว แก้วทั้ง 7 ประการ นี้มีอำนาจศักดิ์ดานุภาพมาก ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

กงจักรแก้ว หรือจักรรัตนะ มีลักษณะงดงาม รัศมีรุ่งเรืองราวกับพระอาทิตย์ ลอยขึ้นมาจากท้องมหาสมุทร ผู้ใดได้เคารพบูชาก็จะสามารถบำบัดรักษาความเจ็บไข้ได้ และยังบันดาลให้เกิดความร่ำรวยอีกด้วย กงจักรแก้วมีอนุภาพมากสามารถพาพระญามหาจักรพรรดิราชและผู้ตามเสด็จทั้งหลายเหาะไปในอากาศได้

ข้างแก้ว หรือหัตถิรัตนะ เป็นข้างเผือกสูงใหญ่ขวางมดั่งภูเขาเงิน อาจมาจากตระกูลฉัททันต์หรือตระกูลอุโบสถก็ได้ เป็นข้างเหาะได้และสามารถพาพระญามหาจักรพรรดิราชและบริวารทั้งหลายเหาะไปในอากาศได้

ม้าแก้ว หรืออัสวรัตนะ หรือม้าพลาหกอัศวราช งามดั่งสีเมฆหมอกและรุ่งเรือง เชี่ยว เหาะได้ และพาบริวารทั้งหลายเหาะไปได้เช่นกัน

ดวงแก้ว หรือมณีรัตนะ ใหญ่เท่าดุมเกวียน ยาวสี่ศอก เป็นพระญาแก้ว มีบริวารแก้ว 84,000 จำพวก ลอยไปในอากาศได้และมีรัศมีรุ่งเรืองงามดั่งรัศมีพระจันทร์วันเพ็ญ สามารถส่องสว่างในเวลากลางคืน

นางแก้ว หรืออิตถิรัตนะ เป็นหญิงงามเหาะมาจากแผ่นดินอุตรตรกูรุ ผิวพรรณเกลี้ยงเกลาหมดจด รูปร่างกำลังดี มีรัศมีส่องสว่างออกจากตัวไปไกลถึง 10 ศอก ผิวเนื้ออ่อนนุ่มดั่งสำลี เมื่อใดที่พระญามหาจักรพรรดิราชมีพระกายเย็น ตัวนางแก้วจะอุ่น แต่ถ้าพระสวามีมีพระกายร้อน ตัวนางแก้วจะเย็น นอกจากนี้กลิ่นกายนางแก้วยังหอมฟุ้งดั่งกลิ่นแก่นจันทร์นบด กลิ่นปากก็หอมดั่งกลิ่นดอกบัว เป็นที่รักใคร่ของพระสวามี

ขุนคลังแก้ว หรือคหปติรัตนะ เป็นมหาเศรษฐีมาก่อน แต่เมื่อมาเป็นขุนคลังแก้วจะมีอาณาพรวนกับผู้มีหุทิพย์ ตาทิพย์ เพียงคิดว่าจะได้แก้วแหวนเงินทองจากที่ใด ก็จะได้รับดั่งใจนึกทันที

ลูกแก้ว หรือปริณายกรัตนะ เป็นโอรสพระองค์ใหญ่ ฉลาดรอบรู้ยิ่งกว่าโอรสพระองค์ใด รู้ใจคนทั้งหลายว่าใครดีใครชั่ว คอยช่วยแบ่งเบาพระราชกิจของพระราชบิดา

แก้วทั้ง 7 ประการนี้จะกลับคืนสู่สภาพเดิม หรือปราศจากอำนาจต่าง ๆ หากสิ้นบุญของพระญามหาจักรพรรดิราช แต่สำหรับลูกแก้วนั้น หากได้ทำบุญเอาไว้มากก็อาจจะได้เป็นพระญามหาจักรพรรดิราชแทนพระราชบิดาก็ได้

ในตอนที่ว่าด้วยเรื่องพระญามหาจักรพรรดิราชนี้ ได้กล่าวถึงบุญบารมีของพระญาองค์หนึ่ง คือ **พระญาศรีธรรมมาโคกราช หรือพระเจ้าอโคทมหาราช** แห่งปาตลีบุตรมหานครกับพระมเหสี คือ **นางอสนธิมิตตา** พระญาองค์นี้ทรงเป็นที่เคารพบูชาของท้าวพระญาทั้งหลายตลอดจนเทวดาและสัตว์ทั้งหลาย ทรงได้รับความจงรักภักดีบำรุงบำเรอจากเหล่าเทวดาและสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งจะนำผลไม้และสิ่งของแปลก ๆ จากป่าหิมพานต์มาถวายพระองค์ พระองค์ทรงศรัทธาใน

พุทธศาสนายังยิ่ง ได้ทรงบำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ เป็นอันมาก ดังเช่น ทรงถวายภัตตาหาร แต่พระสงฆ์หกหมื่นรูปทุกเช้า ทรงสร้างวัดโอศุการามและพระมหาธาตุ 84,000 องค์ พระวิหาร อีก 84,000 แห่ง ฝ่ายนางอสังนิมิตตาก็เป็นผู้มีบุญ ด้วยในชาติก่อนนั้นนางได้เคยบูชาพระ ปัจเจกโพธิเจ้าพระองค์หนึ่งด้วยผ้าเช็ดหน้าผืนหนึ่ง ในชาตินี้นางจึงได้รับผลบุญตอบแทนอย่าง ใหญ่หลวงจากพระไพศรพนัสมหาราช คือ ได้รับผอบแก้วทิพย์ซึ่งบรรจุผ้าทิพย์เอาไว้ไม่มีวันหมดสิ้น เรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นว่า การทำความดีย่อมได้รับผลดีตอบแทนนั่นเอง

เรื่องของผู้มีบุญนี้ นอกจากจะกล่าวถึงเรื่องราวของพระญาศรีธรรมมาโศกราชและ นางอสังนิมิตตาแล้ว ไตรภูมิพระร่วงยังได้กล่าวถึงเรื่องของ **โชติกเศรษฐี** ไว้ด้วย เป็นทำนองนิทาน ประกอบว่า โชติกเศรษฐีมีปราสาทแก้ว 7 ชั้นอยู่ในนครราชคฤห์ ร่ำรวยมหาศาล มีขุมทองถึง 4 ขุมอยู่ตามมุมปราสาท แต่ละขุมเต็มไปด้วยแก้วแหวนเงินทองซึ่งไม่มีวันหมดสิ้น ปราสาทของ เศรษฐีผู้นี้มีกำแพงแก้วล้อมรอบถึง 7 ชั้น ที่ประตูกำแพงแต่ละชั้นมียักษ์เฝ้าดูแลอยู่พร้อมด้วย บริวารยักษ์มากมาย เนื่องจากเศรษฐีมีสมบัติมากมายมหาศาลนี้เองเป็นเหตุให้พระเจ้าอชาตศัตรู โอรสของพระเจ้าพิมพิสารทรงปรารถนาจะแย่งชิงสมบัติเหล่านั้นมาเป็นของพระองค์ แต่พระเจ้า พิมพิสารทรงห้ามปรามไว้ ด้วยเหตุผลที่ว่า สมบัตินั้นเกิดเพราะบุญของเศรษฐี จึงไม่ควรจะไป แย่งชิงเอามา ต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงสมาคมกับเทวทัต ได้เทวทัตเป็นครูและด้วยคำ สอนของเทวทัต พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงแย่งชิงราชสมบัติมาจากพระราชาบิดาและได้ทรงฆ่า พระราชาบิดาด้วย จากนั้นก็ทรงยกกำลังไปสกัดบ้านโชติกเศรษฐีเพื่อจะชิงเอาปราสาทแก้วของ โชติกเศรษฐี แต่ก็ถูกยักษ์ต้านทานตีแตกกระเจิงไป พระเจ้าอชาตศัตรูทรงหลบหนีไปยังอาราม พระพุทธเจ้า ได้ทรงพบกับโชติกเศรษฐีซึ่งกำลังนั่งฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าอยู่ เมื่อ เศรษฐีได้รู้เรื่องการชิงสมบัติดังกล่าวนี้ จึงได้แสดงให้เห็นพระเจ้าอชาตศัตรูเห็นว่า สมบัติของตน นั้นเกิดด้วยบุญ ถ้าตนไม่ยกให้ผู้ใดก็ไม่มีการเอาไปได้ ดังเช่นแหวน 20 วงในนิ้วทั้ง 10 ของ ตนนั้น ถ้าหากไม่ปรารถนาจะให้พระเจ้าอชาตศัตรู พระองค์ก็ไม่สามารถจะถอดเอาไปได้เลย พระเจ้าอชาตศัตรูไม่ทรงเชื่อ จึงได้ทรงพยายามถอดแหวนนั้นแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ในที่สุดเมื่อ เศรษฐีเอ๋ยปากยกแหวนให้พระเจ้าอชาตศัตรู แหวนทั้ง 20 วงนั้นก็หลุดลอยออกจากนิ้วมือของ เศรษฐีทันที และด้วยความสังเวชใจ เศรษฐีจึงได้ลาบวชในพุทธศาสนา ได้บรรลุถึงอรหัตตผล เมื่อบวชแล้วสมบัติทั้งหมดของเศรษฐีก็จมหายลงไปในพื้นดิน นิทานเรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นว่า การที่คนเราจะมีทรัพย์สมบัติมากก็เพราะได้ทำบุญเอาไว้มากแต่ชาติก่อนนั่นเอง ใครทำบุญเอาไว้ ผลบุญก็ย่อมตอบสนองผู้นั้น ไม่มีใครอื่นมาแย่งผลบุญไปได้ เว้นแต่เราจะอุทิศให้เท่านั้น

ในเรื่องของการทำบุญเป็นอย่างไรบ้างนั้น ไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 10 คือ

1. ให้ทาน เป็นต้นว่าข้าว น้ำ หมากพลู
2. รักษาศีล อาจจะเป็นศีล 5 ศีล 8 หรือศีล 10

3. ภาวนา เช่น สวดมนต์ สวดพระพุทธรูป รำลึกถึงพระคุณพ่อแม่และผู้มีพระคุณ
4. อุทิศผลบุญแก่เทวดา มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายที่มีคุณแก่เรา
5. อนุโมทนาในการให้ทานของผู้อื่น ศรัทธาและร่วมให้ทานทำบุญกับผู้อื่น
6. ปฏิบัติรับใช้พ่อแม่ ครูอาจารย์ และปัดกวาดวัฏวาทาม
7. เคารพยำเกรงพ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ครูบาอาจารย์ และไม่ประมาทท่าน
8. เทศนาธรรมสั่งสอนผู้อื่น
9. หมั่นฟังพระธรรมเทศนา และหมั่นถามธรรมจากท่านผู้รู้
10. เชื่อในพระรัตนตรัย พ่อแม่ ครูอาจารย์ และพระมหากษัตริย์

อาจกล่าวได้ว่า การทำบุญนั้นอาจกระทำได้ทั้งทางกาย วาจา และใจ บุญเหล่านี้ย่อมส่งผลให้ได้สมบัติในภพโลก แต่ไม่อาจได้สมบัติในพรหมโลก

ต่อมาไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงการตั้งกรรมของสตรีด้วยวิธีต่าง ๆ กัน มีหลายวิธีที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ เป็นแต่เพียงปรากฏในเรื่องนิทานเท่านั้น ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

“อันว่ากายสังสัคคัพพะนั้น คือเมื่อแรกบังเกิดมีคัพพะในขณะที่เมื่อบุรุษสมาคมด้วยแลอันว่าโจฬคทณคัพพะนั้นคือผู้หญิงกลางคนรักผู้ชายผู้ใด แล้วมันเอาผ้าผู้ชายนั้นมาห่มมาห่มชมเชยต่างตัวชายนั้น หญิงนั้นก็คัพพะในขณะที่เมื่อชมผ้านั้นแล..... หญิงกลางคนมีใจรักใคร่ผู้ชายแลเมื่อใดราคะผู้ชายนั้นตกแลหญิงนั้นได้กินน้ำราคะนั้นก็คัพพะแลกรรมนั้นเรียกชื่อว่าสุจิตานคัพพะดุจดั่งแม่เนื้ออันเป็นแม่เจ้าฤๅษีผู้ชื่อว่าอิลิสังคะดาบสนั้นแล หญิงกลางคนผู้ชายลูบลำเนื้อก็ดีคล้ำตัวแลท้อง แลหญิงนั้นยินดีมีใจรักบุรุษนั้นนัก บังเกิดมีคัพพะดั่งนั้นเรียกชื่อว่านภิปรามสนคัพพะดุจดั่งปาลิกาดาบสนิผู้เป็นมาดาเจ้าสุวรรณสาม..... สตรีกลางคนมีใจรักบุรุษ บุรุษผู้นั้นมากลายสตรี สตรีนั้นยินดีก็มีคัพพะ คัพพะดั่งนี้ชื่อว่าทสนคัพพะแล สตรีกลางคนมีใจรักใคร่บุรุษผู้ใดแลบุรุษผู้นั้นเจรจาพาที แลสตรีผู้นั้นแต่ได้ยินเสียงบุรุษแลยินดี ก็มีคัพพะก็บังเกิดคัพพะ คัพพะนั้นชื่อว่าลัทคัพพะ.....”

จากนั้นได้กล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์แบบอุปปาติกโยนิ อัณฑชโยนิ และสังเสทชโยนิ โดยเล่านิทานประกอบพร้อมทั้งสั่งสอนในเรื่องบาปบุญไปด้วย เช่น เรื่องของนางอัมพปาลิกา ซึ่งเกิดแบบอุปปาติกโยนิในคำคบไม้มะม่วง เมื่อเกิดก็เติบโตใหญ่เป็นสาวทันที ด้วยบุญที่นางเคยรักษาศีลมั่นคงเมื่อบวชเป็นภิกษุณีในอดีตชาติ ทำให้ชาตินี้นางมีรูปโฉมงดงาม แต่ด้วยบาปกรรมที่อดีตชาติเคยด่านางเถรอรหันต์ทำให้นางอัมพปาลิกาต้องกลายเป็นนางนครโสภินี (ในชาติก่อน ๆ นางก็เคยตกนรกและเกิดเป็นหญิงแพศยามาแล้ว) อย่างไรก็ตามนางอัมพปาลิกานี้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างมากได้บวชและบรรลุนิพพานเป็นชีนาศพ และนิพพานไปในที่สุด

นิทานเรื่องต่อมาเล่าเรื่องการเกิดของมนุษย์แบบอันทชโยนิ กล่าวถึงพราหมณ์ผู้หนึ่งได้นางกินรีเป็นภรรยา ต่อมานางกินรีก็มีครรภ์และเกิดเป็นไข่ 2 ฟอง นางกินรีได้ฟักไข่ ๆ แดก ออกเป็นมนุษย์ผู้ชาย 2 คน พี่น้องทั้งสองนี้ต่อมาได้บวชและบรรลุอรหัตตมรรคญาณ และนิพพานไปในที่สุด

เรื่องการเกิดแบบสังเสทชโยนิ นั้น เล่าเรื่องนางปทุมาวดี เกิดในดอกบัวและเวลาที่นางเดินไปที่ใดจะมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับเท้าของนางทุกอย่างก้าว ทั้งนี้เป็นด้วยผลบุญที่อดีตชาตินางเคยบูชาพระปัจเจกโพธิเจ้าด้วยดอกบัวหลวงและนางปรารถนาเช่นนั้น ต่อมานางปทุมาวดีได้เป็นชายาของพระญาพรหมทัต และได้ทรงครรภ์ประสูติเป็นราชกุมาร 500 พระองค์ เจ้าราชกุมารผู้เป็นพี่อยู่ภายในรกแต่พระองค์เดียว ส่วนอีก 499 พระองค์นั้นติดอยู่แต่ภายนอกรก ทั้งนางปทุมาวดีและราชกุมาร 499 พระองค์นั้นได้ชื่อว่าเกิดแบบสังเสทชโยนิ ส่วนเจ้าราชกุมารที่อยู่ในรกได้ชื่อว่าเกิดแบบขลามพชโยนิ การที่นางปทุมาวดีมีราชกุมารถึง 500 พระองค์นี้ ก็เพราะอาณิสสที่นางได้ถวายข้าวตอกผสมน้ำผึ้ง 500 ก้อนแด่พระปัจเจกโพธิเจ้าในอดีตชาติและนางก็ปรารถนาจะมีลูกชาย 500 คนด้วย ราชกุมารทั้ง 500 พระองค์นี้ต่อมาได้ผนวชและตรัสรู้เป็นปัจเจกโพธิเจ้าทุกพระองค์

ไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงเหตุมรณะ 4 หรือสาเหตุของการสิ้นชีวิตของสัตว์ทั้งหลายไว้ว่ามี 4 ประการคือ

1. อายุขัย คือ ตายโดยสิ้นอายุแต่น้อย
2. กรรมขัย คือ ตายโดยที่อายุยังไม่ควรตาย
3. อุภยขัย คือ ตายเมื่ออายุแก่เฒ่า
4. อุปัจเฉทกรรมขัย คือ ตายโดยอุบัติเหตุ

ในตอนท้ายของมनुสสฎมีได้กล่าวถึงผลของกรรมไว้ว่า ไม่ว่าจะบุญหรือบาปจะส่งผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้าและต่อ ๆ ไปจนกว่าจะนิพพาน เป็นความเชื่อที่ว่า ชาติหน้ามีจริง และได้สรุปไว้ว่า คนเราเมื่อตายไปแล้วชีวิตภพหน้าจะไปเกิดเป็นอะไรนั้นขึ้นอยู่กับบุญและบาปที่ได้กระทำเอาไว้ตั้งข้อความที่ว่า

“ครั้นที่ชาติใจตายแล้วก็ไปแล้ว อันว่าบุญจสกนธ์บมมีไปด้วยเลย อันไปด้วยนั้นเท่าเว้นไว้แต่บุญและบาปนั้น หากไปบังเกิดวิบากแล เป็นต้นไส้ แต่บาปและบุญหากให้เป็นดีแลเห็นใจ ลางคนไส้งาม ลางคนไส้บึงาม ลางคนไส้เย็น ลางคนไส้บมมีเย็น ลางคนไส้เป็นเจ้าท่าน (ลางคนไส้เป็นข้าท่าน) ลางคนไส้เป็นดี ลางคนไส้เห็นใจ ลางคนมีปริชา ลางคนหาปริชาบมมีได้ ผู้ใดเรียนพระอภิธรรมด้วยอมฤตจึงจะรู้แท้ไส้ ผู้ใดบมมีได้เรียน บมมีได้ฟังไส้ แลจะรู้แท้แก่ใจก็ยากนักหนาแล”

จกามาพจรภูมิ

กล่าวถึงเทพยดาว่ามี 3 จำพวก คือ

1. สมมุติเทพดา ได้แก่ พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงทศพิชราชธรรม
2. อุปปัติเทพดา ได้แก่ เทวดาบนสวรรค์จกามาพจรถึงพรหมโลก
3. วิสุทธิเทพดา ได้แก่ พระพุทธ พระปัจเจกโพธิเจ้า พระอรหันต์ พระชีนาสพ

การปฏิสนธิของเทพยดาบนสวรรค์เป็นแบบอุปปาติกโยนิเพียงอย่างเดียว

ที่อยู่ของเทพดา คือ พิมาน หรือวิมาน อยู่บนภูเขา หรือบนต้นไม้ใหญ่

สวรรค์จกามาพจร มีทั้งหมด 6 ชั้น ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

1. **จatumหาราชิกา** เป็นสวรรค์ชั้นต่ำสุด ตั้งอยู่เหนือจอมเขาคุนธซึ่งเป็นภูเขาอยู่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ สวรรค์ชั้นนี้มีเมืองใหญ่อยู่ 4 เมือง งดงามอย่างที่ไม่พบในโลกมนุษย์ คือมีกำแพงเป็นทองประดับด้วยแก้ว 7 ประการ บานประตูเมืองเป็นแก้ว ในเมืองมีปราสาทแก้ว พื้นดินเป็นทอง เมืองทั้ง 4 นี้ ตั้งอยู่ 4 ทิศรอบเขาพระสุเมรุ โดยมีเทพยดาผู้เป็นใหญ่เรียกว่า **พระญาจตุโลกบาล** ดูแลทั้งเมืองสวรรค์และเมืองมนุษย์ ปกครองเหล่าเทพยดา ครุฑ นาค และยักษ์ทั้งหลายตลอดถึงกำแพงจักรวาล กล่าวคือ ท้าวธตรฐราชปกครองด้านทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์ปกครองด้านทิศตะวันตก ท้าววิรุฬหกราชปกครองด้านทิศใต้ และท้าวไพศรพณ์ มหาราชปกครองด้านทิศเหนือ

การเกิดของเทพยดา ผู้ที่จะไปเกิดเป็นเทพยดาได้จะต้องได้กระทำบุญเอาไว้และจะไปเกิดในฐานะอะไรนั้นขึ้นอยู่กับสถานที่เกิด กล่าวคือ ถ้าเกิดในผ้าของเทพยดาองค์ใดก็ได้ชื่อว่าเป็นลูกสาวของเทพยดาองค์นั้น เกิดเหนือที่นอนก็ได้ชื่อว่าเป็นภรรยา เกิดแทบดินแท่นก็เป็นสาวใช้ และเกิดที่ประตูปราสาทหรือที่กำแพงด้านในก็เป็นข้าเทพยดาองค์นั้น ๆ แต่ถ้าหากเกิดนอกกำแพงในที่แดนของเทพยดาองค์ใดก็เป็นไพร่ฟ้าของเทพยดาองค์นั้น

ความสวยสดงดงาม ความบริสุทธิ์ และความสุขของเทพยดาในสวรรค์ชั้นนี้ มีกล่าวไว้ว่า "เมื่อเทพยดาไปเกิดในสวรรค์ดังนั้น ครั้นว่าเกิดเป็นตัวก็ใหญ่ขึ้นในที่นั้น บัดเดียวแลประดับนิ้วด้วยสนิมอาภรณ์รุ่งเรือง และมีรูปโฉมโฉมพรรณหนุ่มแฉงามดั่งสาวอันได้ 16 ปีอยู่ชั่วตนแล เขามีตัวอันบริสุทธิ์หามลทินขมิได้เลยสักอัน แลว่าในกายเขานั้น แลจะมีสิ่งอันหมิ่นและเป็นกลิ่นอันร้ายในเขาน้อยหนึ่ง ก็บ่ห่อนจะรู้มีในกายเขานั้นเลย แลเทพยดาทั้งหลายนั้นเขารู้นิมิตไล่แลจะใครให้ตัวเขาใหญ่เท่าใดก็ใหญ่เท่านั้นโดยใจ ผิดจะใครน้อยเท่าใด ๆ ก็น้อยเท่านั้นโดยใจแล แม้ในที่อันหนึ่งแลน้อยเท่าประมาณเท่าปลายเส้นผมก็ดี แลเทพยดาจะอยู่ที่นั่น 20 องค์ก็ได้ 40 องค์ก็ได้ 60 องค์ก็ได้ 80 องค์ก็ได้ ด้วยอำนาจเทพดานิถิมิตนั้นแล ผุ่งเทพยดา กินอาหารทิพย์ทุกวารตั้งนั้น อาหารนั้นหากแห่งหายไปของตนเทพดานั้นแล จะมีมุตคุณอาจม

ตั้งมนุษย์เราทำนทั้งหลายนี้หาบมิได้ ตรีบาเทาส์อายุสม์ เทพยดาอันทั้งหลายเท่าใดโสด ชื่อว่า พยาธิอาพาธสิ่งใด ๆ ก็ดี แลจะเกิดมีแต่เทพยดาทั้งหลายนั้นหาบมิได้ เขาบ่ท่อนจะรู้ใช้รู้เจ็บ เทียรยอมอยู่สุขสำราญใจเขาทุกเมื่อแล ย่อมเหล้นด้วยลูกแลเมียเขาสนุกนี้ทุกเมื่อแล

2. **ดาวดึงษา** เป็นสวรรค์ชั้นที่อยู่เหนือจตุรมาหาริคา ตั้งอยู่เหนือจอมเขาพระสิเนรุราชบรรพต (ภูเขาพระสุเมรุ) เป็นที่ตั้งของเมืองไตรตรึงษ์ของพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพยดาทั้งหลาย ตัวเมืองกว้างขวางใหญ่โตมาก แต่ละด้านยาวถึง 8 ล้านวา มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ในเมืองมี ปราสาทแก้วดงามวิจิตรพิสดาร คือ ไผชนนต์ปราสาท นอกเมืองไตรตรึงษ์มีอุทยานทิพย์ 5 แห่ง คือ นันทนพอุทยาน ฆารุสวัน จิตรลดาวัน มิสสวัน และมหาวัน (มหาพน) นอกจากนี้ก็ยังมีสระโบกขรณีอีกหลายแห่ง เช่น นันทาโบกขรณี จุลนันทาโบกขรณี เป็นต้น

พระอินทร์มีช้างทรงลักษณะมหัศจรรย์ชื่อ **ช้างไอยราพต** หรือ **ไอยราพัต** ซึ่งความจริงแล้ว คือ ไอยราพัตเทพบุตร (ไอยราวัดเทพบุตร) แต่ได้เนรมิตกายเป็นช้างเผือกสำหรับพระอินทร์ ประทับเสด็จไปในที่ต่าง ๆ ช้างไอยราพัตนี้หรือที่เรารู้จักกันทั่วไปว่า **เอราวัณ** เป็นช้างสูงใหญ่ มหิมา มี 33 หัว แต่ละหัวมีงา 7 งา งาแต่ละอันมีสระ 7 สระ แต่ละสระมีกอบัว 7 กอ บัวแต่ละกอมมี 7 ดอก ดอกบัวแต่ละดอกมีกลีบ 7 กลีบ แต่ละกลีบมีนางฟ้ายีนราระบำบัพพะ 7 องค์ นางฟ้าแต่ละองค์มีสาวใช้ 7 นาง เมื่อใดที่พระอินทร์เสด็จประทับเหนือแท่นแก้วในหัวช้างไอยราพัต นั้น ชายาทั้ง 4 ของพระอินทร์จะตามเสด็จไปเฝ้าด้วยเสมอ ชายาที่ประเสริฐที่สุดก็คือ **นางสุธัมมา** อีก 3 องค์ก็คือ นางสุชาดา นางสุนันทา และนางสุจิตรา นอกจากนี้ก็มีนางฟ้าอื่น ๆ ที่เป็นชายนางเช่นเดียวกันอีก 92 องค์ และมีบรรดาสาวใช้ตามเสด็จไปบนหัวช้างด้วย บรรดา นางฟ้าทั้งหลายที่มีหน้าที่บรรเลงดนตรีถวายพระอินทร์นั้น มีอยู่องค์หนึ่งที่รู้จักกันดีคือ **มถิเมขลา** เป็นผู้เป่าสังข์ถวายเสียงดนตรีที่ปรากฏบนสวรรค์นี้ไพเราะเพราะพริ้งยิ่งนักและมีความมหัศจรรย์มาก เครื่องดนตรีทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นพิณ ขลุ่ย กลอง สังข์ บัณเฑาะว์ ปี่ สามารถจะตั้งขึ้นมาได้เอง หากมีผู้บรรเลงดนตรีชนิดใดขึ้นมา เครื่องดนตรีชนิดเดียวกันนั้นอีกหกหมื่นชิ้นก็จะบรรเลงได้เองอย่างไพเราะประดุจมีผู้บรรเลงทีเดียว

พระจุฬามณีเจดีย์ เป็นพระเจดีย์อยู่บนสวรรค์นอกเมืองไตรตรึงษ์ เป็นที่ซึ่งพระอินทร์เสด็จไปนมัสการพร้อมด้วยบริวารอยู่เสมอ ๆ (แสดงถึงการทำความดีของเหล่าเทวดา)

นอกเมืองไตรตรึงษ์ไปทางทิศอีสานมีอุทยานชื่อ **บุณฑริกวัน** ในอุทยานนี้มีต้นไม้ใหญ่ (ไม้ทองกลาง) ต้นหนึ่งชื่อ **ปาฤกษาดกัลปพฤกษ์** ซึ่งออกดอกช้ำมาก ร้อยปีดอกจึงบานครั้งหนึ่ง เมื่อบานแล้วจะส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปไกลนับแสน ๆ วา ใต้ต้นไม้นี้มีแท่นศิลาแก้วชื่อว่า **ปิตนุกัมพล** สีแดงเข้ม อ่อนนุ่มดังฟูก เมื่อพระอินทร์ประทับนั่งแท่นศิลานี้จะอ่อนลึกลงไปถึงสะดือ

เมื่อลูกขึ้นแผ่นศิลา ก็จะเต็มขึ้นมาดั่งเก่า บริเวณใกล้ ๆ กันนั้นมีศาลาใหญ่ ชื่อ **สุธรรมา เทพยสภาคยศาลา** เป็นที่ชุมนุมสวดธรรมของเหล่าเทพดาทั้งหลาย ผู้ที่แสดงธรรมอาจจะเป็น พระอินทร์หรือเทพดาองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งเป็นผู้รู้ธรรม

ในตอนท้ายกล่าวสอนให้คนทำความดีเพื่อจะได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์และเทพดาบน สวรรค์ชั้นดาวดึงษาว่า

“ผู้ใดแลจะปรารถนาไปเกิดในเมืองสวรรค์ได้ อย่าได้ประมาทลืมตนควรเร่งชวนชวาย กระทำบุญกุศลบุญธรรมให้ทานรักษาศีลเมตตาภาวนาอุปัฏฐากบิดามารดา ผู้เฒ่าผู้แก่ครู อุปัชฌาย์อาจารย์แลสมณพราหมณ์ผู้มีศีลได้ ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์แล”

3. **ยามา** อยู่เหนือสวรรค์ชั้นดาวดึงษา เทพดาในชั้นนี้อยู่ปราสาทแก้ว ปราสาททองและ ปราสาทเงินซึ่งมีกำแพงแก้วล้อมรอบ เทพดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้ คือ **สยามเทวราช** (สุยามเทวราช) ชั้นยามานี้อยู่สูงกว่าพระอาทิตย์ จึงมองไม่เห็นพระอาทิตย์ แต่ที่เห็นกันได้ก็ ด้วยรัศมีของแก้วและรัศมีของเทพดาเอง และเมื่อเห็นดอกไม้ทิพย์บานก็คือเวลารุ่ง ดอกไม้ ทิพย์หุบก็คือเวลาค่ำ

4. **ดุสิตา** อยู่เหนือสวรรค์ชั้นยามา งามด้วยปราสาทแก้ว ปราสาทเงิน และปราสาท ทอง มีกำแพงแก้วล้อมรอบ งามกว่าสวรรค์ชั้นยามา มีเทพดาผู้เป็นใหญ่ คือ **สันตดุสิตเทพยราช** เทพดาในดุสิตานี้เป็นผู้รู้บุญธรรม สวรรค์ชั้นนี้เป็นที่สถิตของพระโพธิสัตว์ซึ่งจะลงมาตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าในเมืองมนุษย์ พระศรีอาริยมตตตรัยก็สถิตอยู่ชั้นนี้

5. **นิมมานรดี** อยู่เหนือสวรรค์ชั้นดุสิตา มีความงามยิ่งขึ้นไปอีก เทพดาในชั้นนี้มีความสุข สมบูรณ์ ปรารถนาสิ่งใดก็สามารถจะเนรมิตได้ตามความพอใจ

6. **ปรนิมมิตวสวัตดี** เป็นสวรรค์ชั้นสูงสุด ประเสริฐด้วยสุขสมบัติยิ่งกว่าชั้นฟ้าทั้งหลาย หากมีใจปรารถนาสิ่งใด ๆ เช่น อาหารทิพย์ก็จะมีเทพดาองค์อื่นคอยเนรมิตให้ทุกประการ สวรรค์ชั้นนี้มีผู้เป็นใหญ่ 2 องค์ คือ **ปรนิมมิตวสวัตดีเทวราช** เป็นใหญ่ฝ่ายเทพดา และ **พระญามาราริราช** เป็นใหญ่ฝ่ายมาร

การสิ้นชีวิตของเทพดา มี 4 อย่างคือ

1. อายุขัย ได้แก่ สิ้นชีวิตตามอายุในชั้นฟ้านั้น
2. บุญขัย ได้แก่ สิ้นบุญก่อนถึงกำหนดอายุในชั้นฟ้านั้น
3. อาหารขัย ได้แก่ สิ้นชีวิตเพราะสนุกจนลืมกินอาหาร
4. โภชพลขัย ได้แก่ สิ้นชีวิตเพราะความโกรธ เมื่อเทพดาโกรธหัวใจจะกลายเป็นไฟไหม้

ตนเอง

ก่อนที่เทพดาจะจุติ (สิ้นชีวิต) 7 วัน จะเกิดนิमित 5 ประการคือ

1. เห็นดอกไม้ในวิมานของตนเหี่ยวและไม่หอม
2. ผ้าทรงดูหม่นหมอง
3. อยู่ไม่มีความสุข มีเหงื่อไหลออกจากรักแร้
4. อาสนะร้อนและแข็งกระด้าง
5. กายของเทพดานั้นเหี่ยวแห้ง เสร้าหมอง ไม่มีรัศมี

เรื่องนิमितทั้ง 5 นี้แสดงว่า แม้เทวดาก็ยังหมดความสุขได้ ไม่ใช่แต่มนุษย์เท่านั้น ดังนั้น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกโพธิเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายจึงไม่ปรารถนาในสุขสมบัติ แต่ปรารถนาที่จะไปสู่นิพพานสุข

ในตอนท้ายของสวรรคภูมิได้สรุปถึงสาเหตุ 3 ประการที่ทำให้คนกระทำความผิด ไม่กระทำความดี คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง

พรหมโลก

พรหมโลกอยู่เหนือสวรรค์ปรนิมิตตสวรรค์ขึ้นไป สูงมากที่สุดที่จะนับได้ พรหมโลกมีทั้งหมด 20 ชั้น ชั้นที่ 1 ถึงชั้นที่ 16 เรียกรวมว่า **โสฬส** เป็นที่อยู่ของรูปพรหม (พรหมมีรูป) ส่วนอีก 4 ชั้นเป็นที่อยู่ของอรูปพรหม (พรหมไม่มีรูป) แต่ละชั้นมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป

รูปพรหมภูมิ พรหมทั้งหลายที่เกิดในรูปพรหมภูมินี้เกิดด้วยอุปปาตักโยนิเพียงอย่างเดียว ที่อยู่ของพรหมเป็นปราสาทแก้ว มีเครื่องประดับงดงามยิ่งกว่าปราสาทเทพดาถึงพันเท่า ผู้ที่จะไปเกิดเป็นพรหมมีรูปนี้จะต้องภาวนาตลอดชีวิตให้ได้ฌานชั้นต่าง ๆ ยิ่งได้ฌานชั้นสูงมากขึ้น เมื่อตายไปก็จะได้ไปเกิดเป็นพรหมในชั้นสูง ๆ ขึ้นไป พรหมชั้นต่ำสุดคือพรหมปาริสิชชาภูมิ ส่วนชั้นสูงสุดคือออกนิฐฐาภูมิ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่จะไปเกิดเป็นพรหมจึงเป็นพวกภิกษุและฤาษีแทบทั้งนั้น นอกจากนี้ก็อาจจะเป็นพวกเทวดาที่เข้าฌานบรรลุชั้นต่าง ๆ นั้นเอง

พรหมโลก 5 ชั้น คือชั้นที่ 12 ถึงชั้นที่ 16 มีชื่อเรียกรวมว่า **ปัญจพิธสุทธาวาส** ผู้ใดได้ไปเกิดใน 5 ชั้นนี้จะไม่คืนมาเกิดในเมืองมนุษย์อีกเลย เมื่อสิ้นอายุแล้วจะเข้าสู่นิพพาน

ในพรหมโลกมีแต่พรหมผู้ชาย ไม่มีพรหมผู้หญิง ดังนั้นพรหมจึงพ้นแล้วจากกามตัณหา ไม่มีเรื่องรูปรสกลิ่นเสียงและเครื่องบำรุงบำเรอความสุขอย่างพวกเทพดา พรหมอยู่ได้ด้วยฌานจิตของพรหมนั้นก่อปรด้วยธรรม เช่นมีศรัทธา สติ ทิри (ละอาย) โอตตัปปะ (กลัวบาป) ไม่โลภ ไม่โกรธ มีมูทิตา กรุณา และปัญญา เป็นต้น

อรูปพรหมภูมิ ที่อยู่ของอรูปพรหมมีทั้งหมด 4 ชั้นเรียกว่า **ปัญจฌานภูมิ** อรูปพรหมจะมีแต่จิตไม่มีตัวตน ผู้ที่จะไปเกิดจะต้องภาวนากระทำฌาน 5 สิ่ง และตั้งความปรารถนาให้ถึง

สมบัติในแต่ละชั้นพรหม สมบัติยิ่งสูงก็ยิ่งจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสูง ๆ ขึ้นไป จิตของอรูปพรหมกอบปรด้วยธรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับรูปพรหม เป็นสุขด้วยสมาธิและมีศรัทธาบูชาพระพุทธเจ้าในโลกมนุษย์เช่นกัน

ต่อจากเรื่องพรหมโลก มีข้อความกล่าวถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องอนิจจัง หรือความไม่เที่ยงแท้ของสมบัติทางโลก ไว้ว่า

“ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม่นว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี คือตั้งว่าพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นก็ดี ตั้งพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ตั้งพระพรหมก็ดี ทั้งนี้ก่อนยืนอยู่หมั่นคงในยศศักดิ์สมบัตินี้ได้เลยสักคาบ เทียบย่อมรู้ฉิบหาย รู้ตายจากรู้พลัดพรากจากสมบัตินั้นแล อันว่าพระอินทร์ก็ดี พระพรหมก็ดี ครั้นว่าถึงเมื่อสิ้นแก่อายุแล้ว ก็เทียบย่อมท่องเที่ยวเวียนไปมาในไตรภพนี้ผู้มีรู้แล้วเลยสักคาบ”

จากนั้นได้กล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกในภูมิต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปตามบุญและบาปที่ได้กระทำเอาไว้ เช่น

สัตว์ในอบายภูมิอาจจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ฉกามาพจรได้ แต่จะไม่มีโอกาสได้ไปเกิดในพรหมโลกเลย

มนุษย์มีโอกาสจะไปเกิดในภูมิต่าง ๆ ยกเว้นพรหมโลก 5 ชั้นที่เรียกว่า ปัญจสุททาวาส เทวดาในฉกามาพจรก็อาจจะไปเกิดในภูมิต่าง ๆ ได้ แต่ถ้ายังไม่ได้ถึงมรรคและผลก็ไม่มีโอกาสจะไปเกิดในพรหมโลก 5 ชั้นเช่นเดียวกัน ส่วนมากพรหมก็อาจจะไปเกิดในสุคติภูมิแต่จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิ

ในเรื่องอนิจจังนี้ไตรภูมิพระร่วงก็ได้แสดงให้เห็นอีกว่า แม้แต่โลกเราคือ แผ่นดิน ภูเขา และน้ำก็ยังมีวันเสื่อมสลาย พร้อมกันนั้นก็บรรยายสรุปเกี่ยวกับสภาพลักษณะของสกลจักรวาล ในความคิดของคนโบราณว่า ประกอบด้วยเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง มีทวีปทั้ง 4 อยู่ล้อมรอบ 4 ทิศเป็นที่อยู่ของมนุษย์ ได้แก่ บุษพูวิเทหะ ชมพูทวีป อมรโคยาน และอุตตรกรู เทนือเขาพระสุเมรุมีไฟชยันตปราสาทแห่งนครไตรตรึงษ์ ใต้เขาพระสุเมรุเป็นพิภพอสุร นอกเขาพระสุเมรุมีแม่น้ำสีทันดรล้อมรอบ 7 ชั้น สลับกับภูเขา 7 ลูก ซึ่งเรียกว่า ภูเขาสัตตปริภันท์ ได้แก่ ยุคุนธร อิลินธร กรวิก สุทัสนะ เนมิขร วินันตกะ และอัสนกัถณะ ถัดออกมาเป็นมหาสมุทรและมีแผ่นดินใหญ่อยู่ 4 ด้านดังกล่าวแล้ว มีเขาจักรวาลเป็นกำแพงล้อมรอบมหาสมุทรภายในจักรวาลระหว่างกำแพงถึงเขายุคุนธร จะเป็นทางโคจรของพระอาทิตย์ (เทพบุตร) พระจันทร์ (เทพบุตร) และดวงดาวทั้งหลาย (ซึ่งก็เป็นเทพบุตรอยู่วิมานเช่นกัน) ก่อให้เกิดเป็นเวลากลางวัน กลางคืน ฤดูกาลต่าง ๆ และข้างขึ้นข้างแรม ระหว่างแผ่นดินใหญ่ทั้ง 4 มีแผ่นดินเล็ก 4 แห่งเรียกว่า สวณณทวีป เป็นเมืองของพระยาครุฑ

ในแผ่นดินชมพูทวีปนั้นมีป่าหิมพานต์หรือเขาคิมพานต์ซึ่งมีลักษณะพิเศษพิสดารแตกต่างไปจากป่าทั่ว ๆ ไปเช่น มีต้นหว้าใหญ่มหึมาอยู่ต้นหนึ่ง ออกผลใหญ่ขนาดที่ว่า ถ้ายืนมือล้วงเข้าไปในเนื้อหว้า พอสุดแขนจึงถึงเมล็ด ส่วนนกที่มากินลูกหว้าก็มีขนาดใหญ่เท่าตัวใหญ่เท่าช้างใหญ่เท่าเรือก็มี ยางลูกหว้าที่ตกลงมานั้นก็จะกลายเป็นทองสุก ชื่อว่าชมพูพุท นอกจากนี้ก็มีป่าไม้นารีผลซึ่งเป็นต้นไม้ประหลาดออกลูกปืนสตรีสาววัย 16 ปี ป่าขนุนลูกใหญ่เท่าตุ่มและอุดมไปด้วยสระน้ำ แม่น้ำ ตลอดจนภูเขาจำนวนมาก เป็นต้นว่า สระฉัททันต์อันเป็นที่อาบน้ำของพญาช้างฉัททันต์และบริวาร แม่น้ำ 5 สายที่เรียกว่า ปัญจมหานที (คงคา ยมนา อจิรวดี มหิและสรภู) และภูเขาไกรลาสซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองทองของพวกกินรีและเป็นที่สุดิตของพระอิศวรด้วย

เมื่อกล่าวบรรยายถึงลักษณะของสกลจักรวาลแล้ว ก็มีข้อความกล่าวตักเตือนเร่งเร้าคนทั้งหลายให้กระทำแต่ความดีเพื่อไปสู่นิพพาน ดังความที่ว่า

“ดูกรสัปบุรุษทั้งหลาย เร่งพิจารณาเห็นซึ่งอนิจจังสังขารสุขภาพนี้ และระลึกตริังเอาใจใส่เร่งกระทำบุญให้ทานรักษาศีลเมตตภาวนาเอาอาตมไปสู่อมตยมทานครุณิพพานนั้นอันปราศจากทุกข์ปราศจากโศก ปราศจากโรคภัย บมีไข้ บมีเจ็บ แลมีรู้เฝ้ารู้แก่ บมีรู้ตาย บมีรู้ฉิบหาย ความสบายรอดได้ จอดที่นิพพานอันสนุกนี้สุขสถานสัถยีนยงหมั่นคงตรงเที่ยงแต่สถานนิพพานนี้ดีเหลือทุกเมื่อแล”

ต่อจากนั้นได้กล่าวถึงเรื่องโลกในสกลจักรวาลถึงแก่ความประลัย (ยกเว้นพรหมโลกบางชั้นที่อยู่สูง ๆ ขึ้นไป) คือต้องสูญสิ้นหรือฉิบหายด้วยไฟ น้ำและลม ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากฝูงคนทั้งหลายกระทำบาปกันมาก จึงเกิดวิปริตต่าง ๆ ทั่วทั้งจักรวาล เช่น ฝนฟ้าไม่ตก พืชพันธุ์แห้งตาย สัตว์น้ำตายเกลื่อนกลาด พระอาทิตย์ค่อย ๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้นทีละดวง ๆ จนกระทั่งมีถึง 7 ดวง เผลอลาญน้ำในที่ต่าง ๆ ให้แห้งเหือด ปลาใหญ่ 7 ตัวในแม่น้ำสีทันดรถูกความร้อนจากดวงอาทิตย์แผดเผากระทั่งเกิดเป็นน้ำมันไหลออกมาไหม้เขาอัสสกรรณ และไฟไหม้ลูกลามไปทุกแห่งทุกแดน ไม่ว่าจะเป็แดนอบายภูมิ สุตติภูมิ หรือพรหมโลกชั้นที่ 3 ระยะเวลาที่ไฟไหม้นั้นนานได้อสงไขย 1 (อสงไขย แปลว่าเหลือที่จะนับได้) เมื่อไฟไหม้โลกนั้นพวกเทวดาและพรหมทั้งหลายต่างพากันหนีขึ้นไปอยู่บนพรหมโลกชั้นที่ไฟไหม้ไปไม่ถึง เมื่อไฟดับแล้วก็มีฝนตกใหญ่เกิดน้ำท่วมแผ่นดินทุกแห่ง ท่วมไปแม้กระทั่งสวรรค์และพรหมโลกชั้นที่ 6 เป็นเวลานานได้อสงไขย 1 จากนั้นก็เกิดลมพายุมาพัดพาน้ำไปทำให้แผ่นดินค่อย ๆ แห้งจนกระทั่งบังเกิดเป็นภูมิต่าง ๆ ดังเก่า ส่วนพวกเทวดาและพรหมทั้งหลายที่มีชีวิตรอดก็ลงมาอยู่ตามชั้นภูมิต่าง ๆ ดังเดิม สัตว์โลกต่าง ๆ ก็เกิดมีขึ้นเหมือนเดิม เกิดมีพระอาทิตย์ (พระสุริยเทพบุตร) พระจันทร์ (จันทร์เทพบุตร) และดวงดาวต่าง ๆ ระยะเวลาที่เกิดโลกใหม่นี้นับได้อสงไขย 1

ในที่สุด ไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึง**พระนิพพาน** การกระทำตนให้เข้าถึงพระนิพพานอันเป็นอุดมคติยอดปรารถนาของชาวพุทธไว้ว่า

“อันว่าฝูงคนทั้งหลายในโลกนี้มีเที่ยงบมิแท้แลแปรปรวนไปมาดังกล่าวมานี้แล ลางบางเป็น ดีแล้วเป็นร้าย เป็นร้ายแล้วเป็นดี บ่ทอนเที่ยงสักคาบเลย อันว่าคนในโลกนี้มีเที่ยงเลย คนผู้มีปัญญาควรเอาอาการดังนี้ใส่ใจแลรำพึงถึงอนิจจังสังสาร แลเร่งกระทำบุญแลธรรมจงหนัก ให้พ้นจากสังสารอันบมิเที่ยงแล ให้พ้นพลันถึงสมบัติคือมทานครนิพพานอันหมั่นอันบมิไหวบมิรู้ จิบหาย บมิรู้ตาย บมิรู้จากที่กลางที่ดียิ่งกว่าสมบัติทั้งหลายอันมีในไตรโลกนี้แล”

ความหมายของนิพพาน มีกล่าวไว้ว่า นิพพานมี 2 จำพวก คือ

1. อุปาทิสถนิพพานธาตุ ได้แก่ การสำเร็จจอร์ทัตตผล หลุดพ้นจากกิเลส
2. อนูปาทิสถนิพพานธาตุ ได้แก่ การหลุดพ้นจากชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ)

นอกจากนี้ ไตรภูมิพระร่วงยังกล่าวถึงการบรรลุพระนิพพานของพระพุทธเจ้าเอาไว้ด้วยว่ามี 3 ประการ คือ

1. กิเลสนิพพาน ได้แก่การตรัสรู้สัพพัญญุตญาณได้ต้นพระรัตนมหาโพธิ์
  2. สกนนิพพาน ได้แก่การเสด็จดับขันธเข้าสู่พระนิพพาน
  3. ธาตุนิพพาน ได้แก่การที่พระธาตุทั้งหลายจะมาชุมนุมกันใต้ต้นพระมหาโพธิ์ และจะเกิดเป็นองค์พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาธรรมโปรดเวทดา และมนุษย์ทั้งหลายแล้วจึงเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน
- หนทางที่จะไปสู่พระนิพพานนั้น กล่าวไว้ว่ามี 8 ประการ คือ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามีผล อนาคามิมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรคและ อรหัตตผล ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นหนทางบำบัตกิเลสต่าง ๆ ทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงฌาน สมาบัติต่าง ๆ อันเป็นหนทางนำไปสู่นิพพาน เรื่องราวในตอนนี้อ่อนช้อยยากสำหรับปุถุชนทั่วไปที่จะทำความเข้าใจ อย่างไรก็ตามในตอนจบของเรื่องก็ได้แสดงให้เห็นว่า บุคคลจะบรรลุนิพพานได้นั้นจะต้องสร้างสมบุญบารมีและตั้งความปรารถนาที่จะถึงซึ่งนิพพานไว้อย่างสม่ำเสมอ การปฏิบัติดังกล่าวนี้จะต้องใช้เวลายาวนานมากที่สุดที่จะนับได้จึงจะสำเร็จซึ่งพระนิพพาน

เรื่องไตรภูมินี้มีได้มีแต่เฉพาะฉบับของพระยาลีไทเท่านั้น ยังมีฉบับที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์อีก 2 ฉบับ ฉบับแรกพระราชอาคณและราชบัณฑิตรวมกันแต่ง ส่วนฉบับที่ 2 พระยาธรรมปริชา (แก้ว) เป็นผู้แต่ง

ความนิยมในเรื่องไตรภูมิ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ในการพิมพ์หนังสือเรื่องไตรภูมิพระร่วงเป็นครั้งแรกว่า “เรื่องไตรภูมิ เป็นเรื่องที่น่าเชื่อถือกันแพร่หลายมาแต่โบราณถึงคิดขึ้นเป็นรูปภาพเขียนไว้ตามฝาผนังวัด และเขียนจำลองลงไว้ในสมุด มีมาแต่ครั้งกรุงเก่ายังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้” ในสำนวนพูดก็มีที่ได้รับความนิยมจากไตรภูมิเช่นกัน ดังที่เสฐียรโกเศศได้ยกตัวอย่างไว้ในหนังสือเล่าเรื่องในไตรภูมิว่ามีสำนวนเปรียบเทียบกับเปรต ดังนี้

สูงเหมือนเปรต

ผอมเหมือนเปรต

อดอยากเหมือนเปรต

กินเหมือนเปรต

ร้องเหมือนเปรต

เหมือนเปรตขอส่วนบุญ

หรือมีคำพูดสับสนบ้านกันว่า “ให้ตกหม้อทองแดง ถูกกรอกน้ำทองแดง” หรือพูดถึงคนที่ เป็นชู้กับสามีภรรยาผู้อื่นว่า “ตายไปแล้วจะต้องขึ้นต้นนี้” เหล่านี้เป็นต้น

ความสำคัญทางด้านวรรณคดี นอกจากวรรณคดีจำพวกศิลาจารึกแล้ว ไตรภูมิพระร่วงของ พระยาลิไทเป็นวรรณคดีไทยเรื่องแรกซึ่งปรากฏหลักฐานมาถึงปัจจุบันนี้ แม้ว่าเนื้อหาจะเป็นเรื่อง เกี่ยวกับการสอนศาสนา แต่ไตรภูมิพระร่วงก็มีความงดงามในด้านสำนวนโวหาร มีบทพรรณนา ถึงเรื่องเมืองสวรรค์ ทำให้ผู้อ่านนึกเห็นเป็นมโนภาพ เกิดความรื่นรมย์เพลิดเพลินไปตามอำนาจ นึกเห็นนั้น บทพรรณนาภาพนรกก็ดี พรรณนาลักษณะเปรตก็ดี ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเห็นจริงเห็นจัง และเกิดอารมณ์สมเพชชนลูกชนพองพวดเสียวไปตามถ้อยคำที่พรรณนานั้น (ดูตัวอย่างที่กล่าว มาแล้วในตอนที่ว่าด้วยนรกภูมิ เปรตภูมิและสวรรค์ฉกามาพจร) แม้ในบทเปรียบเทียบก็แสดง ไปได้เหมาะสมทำให้นึกเห็นภาพได้ชัดเจน เช่น

เปรียบเทียบสัตว์ในโลกกันตนรกว่า เหมือนค้ำคาวตัวใหญ่ ดังนี้

“ตนเขานั้นใหญ่หนักหนาโดยสูงได้ 6,000 วา เล็บตีนแลเล็บมือเขานั้นดั่งผืนค้ำคาว แลใหญ่ยวหนักหนาสมด้วยตัวอันใหญ่ นั้น เล็บนั้นสี้ยมหนักหนาผิแลเกาะแห่งใดก็ติดอยู่แห่งนั้น เขาเอาเล็บเขานั้นเกาะกำแพงจักรวาลที่หมั้นหน่วงอยู่แล เขาห้อยตนอยู่ดั่งค้ำคาวนั้นแล”

เปรียบเทียบความพอมของอสุรกายกับไม้แห้ง เปรียบตาของอสุรกายกับตาปู และเปรียบเทียบ ปากกับรูเข็ม ดังนี้

“อันว่ากาลกัญชกาอสุรนั้น.....มีตัวนั้นพอมหนักหนา มาตราว่าเนื้อน้อยหนึ่งก็ตี เลือดน้อย หนึ่งก็ตี ก็หามีได้ในตัวเขานั้น แลตัวเขานั้นดั่งไม้แห้งแห่งนั้นแล มีตาอันน้อยดั่งตาปู แลตาเขานั้น ขึ้นไปตั้งอยู่เหนือกระหม่อม แลปากเขานั้นน้อย น้อยเท่ารูเข็ม แลปากนั้นอยู่เหนือกระหม่อมโสด”

เปรียบเทียบสภาพเด็กในครรภ์แม่ว่า เหมือนลิงนั่งเจ้าจุกอยู่ในโพรงไม้เวลาฝนตก ดังนี้

“เบื้องหลังกุมารนั้นต่อหนังท้องแม่ แลนั่งยองอยู่ในท้องแม่ แลกำมือทั้งสองต่อหัวเข่าตัว คู่หัวเข่าทั้งสอง เอาหัวไว้เหนือหัวเขาเมื่อนั่งอยู่นั้น เลือดแลน้ำเหลืองย่อยลงเต็มตนเยหยดทุกเมื่อแล ดุดดั่งลิงเมื่อฝนตก แลนั่งกำมือเขาเจ้าอยู่ในโพรงไม้นั้นแล”

นอกจากนี้ เรื่องไตรภูมิยังเป็นบ่อเกิดแห่งความคิดและการบันดาลใจให้กวีสมัยต่อมานำไป ใช้สร้างสรรค์วรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ เรื่องราวทั้งหลายที่กล่าวไว้ในไตรภูมิดังเช่นเรื่อง นรก เปรต แทนปัดทุกข์มผล และช้างเอราวัณของพระอินทร์ ต้นไม้สวรรค์ปาณฑกชาติกัลปพฤกษ์ เขาพระสุเมรุ ภูเขาสัตตปริภังค์ แม่น้ำสีทันดร พระยาครุฑ ป่าหิมพานต์ ไม้নারีผล และกินรีเหล่านี้มีแทรก

อยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เป็นต้นว่า เรื่องขุนช้างขุนแผน สมบัติอมรินทร์คำกลอน บท
ลำนำเท่กลมพระบรมมหาราชวังเรื่องจักรพรรดิ รามเกียรติ์ กากีคำกลอน สังข์ทอง และนิราศภูเขาทอง
ดังนั้นไตรภูมิพระร่วงจึงมีความสำคัญต่อการศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วนี้ จึง
อาจกล่าวได้ว่า หากเรามีความรู้ความเข้าใจในเรื่องไตรภูมิมาก่อน เราก็จะสามารถศึกษาเข้าใจ
วรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ ได้อย่างซาบซึ้งยิ่งขึ้น

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างบางตอนจากวรรณคดีไทยบางเรื่องที่มีเรื่องราวในไตรภูมิสอดแทรกอยู่
ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนลอบขึ้นไปหานางวันทองบนเรือนขุนช้างและหยุดชมมาสดังกล่าวไว้
ดังนี้

“ม่านนี้ฝีมือวันทองทำ เส้นไหมแน่นเขียนแนบเนียนดี เจ้าปักเป็นป่าพนาเวศ รุกขชาติดาษไภระบัดเรียว ปักเป็นมยุราลงรำร่อน แผ่ทางกางปักเป็นพุ่มพวง ปักเป็นหิมพานต์ตระหง่านงาม วิ้นตกหัสกรรณเป็นหล่นมา อากาศคงคาชลาลินธุ์ ไกรลาสสะอาดเอี่ยมอรชร ลงเล่นน้ำดำดั้นโนนดาด หม่อมมั่งกรล่อแก้วแพรวพราวตา	จำได้ไม่ผิดนัยน์ตาพี่ สิ้นฝีมือแล้วแต่นางเดียว ขอบเขตเขาคลุ่มชะอุ่มเขียว พริ้งเพียวดอกดกกระดะดวง พ่ายพื่อนอยู่บนยอดภูเขาหลวง ชะนีหวงเหนี่ยวไม้ชะม้อยตา อร่ามรูปพระสุเมรุภูผา การวิกอิสิธรยุคนธร มุจลินท์ห้าแฉกแนวสลอน ฝูงกินนรคนธรรพ์วิทยา ใสสะอาดเยือกเย็นเห็นขอบผา ทัศนารำลึกถึงวันทอง”
--	--

สังข์ทอง บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ตอนตีคสิ กล่าวถึงพระอินทร์กับแท่นบันฑุกัมพล
ไว้ดังนี้

“มาจะกล่าวบทไป ทิพยอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา จะมีเหตุมันแมนในแดนดิน จึงสอดส่องทิพยเนตรดูเหตุภัย	ถึงท้าวสหสนัยน์ไตรตรีงศา กระด้างดั่งศิลาประหลาดใจ อมรินทร์เร่งคิดสงสัย ก็แจ้งใจในนางรจนา”
--	--

นิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่ กล่าวถึงจิวรอก เมื่อเดินทางผ่านบ้านจิว ไว้ดังนี้
“ถึงบ้านจิวเห็นแต่จิวละลิวสูง
ด้วยหนามดกกระดาดระดะตา
จิวรอกสิบหกองค์ลีแหลม
ใครทำซู้คู้ท่านครั้นบรรลัย
ก็ต้องไปปิ่นต้นนำขนพอง”

สมบัติอมรินทร์คำกลอน ของเจ้าพระยาพระคลัง(หน) กล่าวถึงปลาใหญ่ 7 ตัว และ
ไม้ปาริชาติไว้ดังนี้

“ขนองคลื่นสูงขึ้นแต่พื้นสมุทร
ชมม้ามัจฉาเจ็ดประการ
เหล่านหิระมิงครโหา
ติมิงค์ซิงติมิงเขยชล
ยาวพันโยชน์ยืนดั่งเนินผา
ไม่ย้ายเอื้องแพลงพลิกกระดิกกาย

หกสิบโยชน์โดยสุดประมาณสถาน
บ้างว่ายแหวกแกกธารในวังวน
มินคลาไล่คู่อยู่ลับสน
อานนท์ลอยเคียรทางขึ้นขวางกาย
กลอกตาตูดวงพระสุริย์ฉาย
ก็ถอยหลังยังสายชลธรร”

.....
“มีพระยาไม้ปาริชาติ
สูงร้อยโยชน์ยิ่งไม้ในหิมวันต์
กลินบุปผาพุ่งฟ้าไปร้อยโยชน์
ทั่วสถานพิमानเทวนิกร
เพื่อองค์วาสุวิทร์เทวราช
ประยูรหมู่สุรเทพเขาวมาลย์

.....
ประจำเชิงเมรุมาศมหิศวรรย์
ทรงสุคันธ์ทิพรสขจายจร
อบเอารสสาโรชเกษร
เบิกปัญชรพิศงามเมื่อยามบาน
ประเวศน์อาสน์ร่วมไม้มณฑลสถาน
สำราญรมย์ชมช่อมณีผกา”

บทลำนำเห่กล่อมพระบรรทมเรื่องอัประบำ ของสุนทรภู่ กล่าวถึงเรื่องนารีผลไว้ดังนี้

“ที่สูงเยี่ยมเทียมฟ้า
รูปร่างเหมือนอย่างคน
ยิ้มย่องผ่องพักตร์
น้อยน้อยย้อยระย้า
ที่มีฤทธิ์ปลิดเด็ด
พวกนักสิทธิ์ฤทธิ์น้อย
บ้างตะกายป่ายป็น
ชิงช่วงหวงหึงส์
ที่ไม่ได้ก็ไล่แย่ง
ที่ได้ไปไว้ นั้น

นั้นต้นนารีผล
ดูงามพันคนนา
วิไลลักษณะดั่งเลขา
เพทยาธรรคอย
อุมรเห็จเหาะลอย
เอาไม้สอยเสียงอิง
เพื่อนยุคตื่นตกตึง
เสียงอ้ออิงแน่นัน
บ้างทิมแทงฆ่าฟัน
ถึงเจ็ดวันก็เนาไป”

รวมเกียรติ ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 กล่าวถึงตอนอินทรีชิตแปลงเป็นพระอินทร์ และพวงนายไพร่พลยักษ์แปลงเป็นช้างเอราวัณ เทพบุตร เทพธิดา ไว้ดังนี้

“ให้การุณราชกุมภัณฑ์	เป็นเอราวัณตัวกล้า
สามสิบสามเศียรลงการ	เศียรหนึ่งเจ็ดงาามงอน
งาหนึ่งเจ็ดสระโกสุม	สระหนึ่งมีปทุมเกสร
เจ็ดกอกู้ก้านอรชร	กอกหนึ่งบานสลอนเจ็ดผกา
ดวงหนึ่งเจ็ดกลีบสุบงกช	กลีบหนึ่งมีเทพธิดา
กลีบหนึ่งมีเทพธิดา	เจ็ดนางกัลยาอุพาพาล
แต่ละองค์ทรงโฉมอรชร	รำฟ้อนจำเรียงเสียงหวาน
นางหนึ่งล้วนมีบริวาร	เจ็ดองค์เยาวมาลวิไลวรรณ
เมื่อก่องฟุ้งพิศอำไพ	เหมือนช้างเจ้าตรีตริงศ์สวรรค์
มีวิมานทุกเศียรคชกรรม	พรายพรรณล้วนแก้วมณี”

รวมเกียรติ ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 กล่าวถึงตอนเดียวกันนี้ ไว้ดังนี้

“อินทรีชิตบิดเบือนกายิน	เหมือนองค์อมรินทร์
ทรงคชเอราวัณ	
ช้างนิมิตฤทธิแรงแข็งขัน	เมื่อก่องผิวพรรณ
สีสังข์สะอาดโอพาร์	
สามสิบสามเศียรโสภา	เศียรหนึ่งเจ็ดงา
ดั่งเพชรรัตนรูจี	
งาหนึ่งเจ็ดโบทกษณ	สระหนึ่งย่อมมี
เจ็ดกอกอบลบันดาล	
กอกหนึ่งเจ็ดดอกดวงมาลัย	ดอกหนึ่งเบ่งบาน
มีกลีบเจ็ดกลีบผกา	
กลีบหนึ่งมีเทพธิดา	เจ็ดองค์โสภา
แน่นน้อยลำพานงพาล	
นางหนึ่งย่อมมีบริวาร	อีกเจ็ดเยาวมาลัย

ล้วนรูปนิมิตมายา

จับระบ้าร่ายสายหา

ชำเลื่องหางตา

ทำที่ดั่งเทพอัปสร

มีวิมานแก้วงามบวร

ทุกเขตศกฤษ

ตั้งเวไชยันต์อมรินทร์”

กาก็คำกลอน ของเจ้าพระยาพระคลัง(หน) กล่าวถึงพญาครุฑที่ใหญ่โตมาก ไว้ดังนี้
“บินหนักกวักละโยชน์ด้วยฤทธิ์ อาจข้ามนทีสีทันดร”

พญาครุฑหลงไหลนางกาก็จนลืมทุกสิ่งทุกอย่าง กล่าวไว้ดังนี้

“ครุฑลี้มลงเล่นโนนดาต

วรรณากลีมิมังมโหดวราย

ครุฑลี้มลงเล่นสัตถภัณฑ์

สุดาจันทร์ลี้มพัคตร์พระภัสดา

ครุฑลี้มร่อนเล่นโพนมบน

นฤมลลี้มสนมสนิทหน้า

ครุฑลี้มไล่คาบนาคา

กัลยาลี้มเล่นอุทยาน”

อีกตอนหนึ่งเป็นตอนพญาครุฑต่อว่าคนธรรพ์ กล่าวถึงแม่น้ำสีทันดรไว้ดังนี้

“เราได้ฟังกังวานประสานสาย

บรรยายหลากจิตคิดถวิล

หนึ่งนายก็เป็นชายแต่เดินดิน

ไฉนรู้เสร็จสิ้นในฉิมพลี

ได้ยिनเล่าเหลือทุเรศเขตสิงขร

ในสาครลี้กกว้างทางวิถี

แม่นจะขว้างแหวหางมยุรี

ก็จมลงถึงที่แผ่นดินดาล

อันน้ำนั้นสุขุมละเอียดอ่อน

จึงชื่อสีทันดรอันใสศานต์

ประกอบหมู่มีจกุกุมภาพาล

คชสารเจือกปลาและนาคินทร์

ผู้ใดข้ามนทีสีทันดร

ก็ม้วยมรณเป็นเหยื่อแก่สัตว์สิ้น

แสนมหาพญาครุฑยังเต็มบิน

กว่าจะไปถึงถิ่นพิมานทอง”

ตอนพญาครุฑพานางกาก็ไปชมป่าหิมพานต์ได้กล่าวถึงต้นนารีผลไว้ด้วยดังนี้

“แล้วชีบอกรุกขชาตินารีผล

อันติดต้นแปลงปลั่งดั่งสาวสวรรค์

แต่ไม่มีวิญญูณเจรจากัน

วิชาธรคนธรรพ์มาเซยชม

ครั้นเจ็ดวันก็อันตรธานไป

แล้วบันดาลเกิดใหม่ได้สุ่ม”